

Rolnummers 6261, 6279, 6283, 6284,
6285, 6286, 6289, 6290, 6291, 6292,
6293, 6296 en 6297

Arrest nr. 104/2017
van 28 september 2017

A R R E S T

In zake : de beroepen tot gedeeltelijke vernietiging van hoofdstuk 2, afdeling 1 (« Diplomabonificatie »), van de wet van 28 april 2015 houdende bepalingen betreffende de pensioenen van de publieke sector, ingesteld door Bart Van Doorsselaere, door A-M. H., door Jan Empsen en anderen, door Gert Flameng en anderen, door Luc Bearelle, door Patrick Hebb en Marleen Hendrix, door Isabelle Nanquette, door Valérie De Nayer, door Pascale-Emmanuelle Bastin, door Patrick Lebrun, door Hubert Goffin, door Geoffroy Begasse en door Raf De Weerd.

Het Grondwettelijk Hof,

samengesteld uit de voorzitters E. De Groot en J. Spreutels, en de rechters L. Lavrysen, A. Alen, J.-P. Snappe, J.-P. Moerman, E. Derycke, T. Merckx-Van Goey, P. Nihoul, F. Daoût, T. Giet en R. Leysen, bijgestaan door de griffier P.-Y. Dutilleux, onder voorzitterschap van voorzitter E. De Groot,

wijst na beraad het volgende arrest :

*

* *

I. Onderwerp van de beroepen en rechtspleging

a. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 16 september 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 17 september 2015, is beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015 houdende bepalingen betreffende de pensioenen van de publieke sector (bekendgemaakt in het *Belgisch Staatsblad* van 13 mei 2015) door Bart Van Doorselaere.

b. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 30 oktober 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 2 november 2015, heeft A.-M. H. beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 2, 3, 6 en 7 van dezelfde wet.

c. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 6 november 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 9 november 2015, is beroep tot vernietiging ingesteld van artikel 4 van dezelfde wet door Jan Empsen, Anita Andries, Johan Gonnissen, Bruno Vanhees, Mimy Jacobs, Patrick Van Herpe, Bart Natens en Viviane Janssens, allen bijgestaan en vertegenwoordigd door Mr. P. Lahousse, advocaat bij de balie te Mechelen.

d. Bij twee verzoekschriften die aan het Hof zijn toegezonden bij op 6 november 2015 ter post aangetekende brieven en ter griffie zijn ingekomen op 9 november 2015, zijn beroepen tot vernietiging ingesteld van artikel 2 van dezelfde wet respectievelijk door Gert Flameng, Anita Dumon, Godelieve De Clercq, Erik Brouckaert, Louis Gistelinck, Johan Kielemoes, Christine Clauwaert, Luc Duart, Filip Vandenberghe, Koenraad Kempnaers, Werner Timmermans, Geert Pals, Eric Algoet, Lode De Tollenaere, Ludo Cooman, Guy Indeherberg, Roland Paternoster, Guy Sterkendries, Jean-Pierre Vandamme, Johan Van Stichel, Ludo Vercammen, Jan Van den Bergh, Dirk Vandenberghe, Henri De Caluwé en Anita Rombauts en door Luc Bearelle, allen bijgestaan en vertegenwoordigd door Mr. P. Lahousse.

e. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 6 november 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 9 november 2015, is beroep tot vernietiging ingesteld van artikel 4 van dezelfde wet door Patrick Hebb en Marleen Hendrix, bijgestaan en vertegenwoordigd door Mr. P. Lahousse.

f. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 9 november 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 10 november 2015, heeft Isabelle Nanquette beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 2, 3 en 6 van dezelfde wet.

g. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 10 november 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 12 november 2015, heeft Valérie De Nayer beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 4, 5 en 6 van dezelfde wet.

h. Bij vier verzoekschriften die aan het Hof zijn toegezonden bij op 10 november 2015 ter post aangetekende brieven en ter griffie zijn ingekomen op 12 november 2015, zijn beroepen tot vernietiging ingesteld van de artikelen 2, 3 en 6 van dezelfde wet respectievelijk door Pascale-Emmanuelle Bastin, Patrick Lebrun, Hubert Goffin en Geoffroy Begasse.

i. Bij verzoekschrift dat aan het Hof is toegezonden bij op 12 november 2015 ter post aangetekende brief en ter griffie is ingekomen op 13 november 2015, heeft Raf De Weerdts beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 4, 5 en 6 van dezelfde wet.

Die zaken, ingeschreven onder de nummers 6261, 6279, 6283, 6284, 6285, 6286, 6289, 6290, 6291, 6292, 6293, 6296 en 6297 van de rol van het Hof, werden samengevoegd.

De Ministerraad, bijgestaan en vertegenwoordigd door Mr. E. Jacobowitz en Mr. A. Poppe, advocaten bij de balie te Brussel, heeft memories ingediend, de verzoekende partijen hebben memories van antwoord ingediend en de Ministerraad heeft ook memories van wederantwoord ingediend.

Bij beschikking van 21 september 2016 heeft het Hof, na de rechters-verslaggevers T. Merckx-Van Goey en F. Daoût te hebben gehoord, beslist dat de zaken in staat van wijzen zijn, dat geen terechtzitting zal worden gehouden, tenzij een partij binnen zeven dagen na ontvangst van de kennisgeving van die beschikking een verzoek heeft ingediend om te worden gehoord, en dat, behoudens zulk een verzoek, de debatten zullen worden gesloten op 19 oktober 2016 en de zaken in beraad zullen worden genomen.

Ingevolge het verzoek van een partij om te worden gehoord, heeft het Hof bij beschikking van 19 oktober 2016 de dag van de terechtzitting bepaald op 16 november 2016.

Op de openbare terechtzitting van 16 november 2016 :

- zijn verschenen :

. A.-M. H., in eigen persoon;

. Mr. P. Lahousse, voor de verzoekende partijen in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286;

. Mr. M. Detry, advocaat bij de balie te Brussel, voor de verzoekende partijen in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292 en 6293;

. Mr. I. Martens, advocaat bij de balie te Gent, voor de verzoekende partij in de zaak nr. 6297;

. Mr. E. Jacobowitz, tevens *loco* Mr. A. Poppe, voor de Ministerraad;

- hebben de rechters-verslaggevers T. Merckx-Van Goey en F. Daoût verslag uitgebracht;

- zijn de voornoemde partijen gehoord;

- zijn de zaken in beraad genomen.

De bepalingen van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof met betrekking tot de rechtspleging en het gebruik van de talen werden toegepast.

II. *In rechte*

- A -

Zaak nr. 6261

A.1.1. Bart Van Doorselaere, sinds 1 april 1990 vastbenoemd ambtenaar bij de Vlaamse overheid en houder van een universitair diploma, voert twee middelen aan ter ondersteuning van zijn beroep tot vernietiging van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015 houdende bepalingen betreffende de pensioenen van de publieke sector (hierna : wet van 28 april 2015).

Artikel 2 van de wet van 28 april 2015 voorziet in de geleidelijke afbouw van de diplomabonificatie voor het personeel van de overheidssector.

Artikel 3 van de wet van 28 april 2015 bepaalt dat de diplomabonificatie voor het personeel van de overheidssector niet meer van toepassing is op de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030.

Krachtens artikel 6 van de wet van 28 april 2015 kan voor elke studieperiode of daarmee gelijkgestelde periode die in aanmerking wordt genomen voor de bepaling van het recht op pensioen voor zowel het personeel van de overheidssector als voor het personeel van het onderwijs slechts rekening worden gehouden in overeenstemming met de bepalingen die de afbouw van de diplomabonificatie regelen (artikelen 36*bis* en 36*ter* van de wet van 9 juli 1969 tot wijziging en aanvulling van de wetgeving betreffende de rust- en overlevingspensioenen van het personeel van de openbare sector, ingevoegd bij de artikelen 2 en 3 van de wet van 28 april 2015).

A.1.2.1. In een eerste onderdeel van het eerste middel voert hij aan dat het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie, gewaarborgd bij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, wordt geschonden doordat het afschaffen van de diplomabonificatie leidt tot een identieke behandeling van werknemers in de publieke sector en werknemers in de privésector, terwijl het volgens hem gaat om duidelijk onderscheiden categorieën van personen, die zowel geldelijk als op andere vlakken aan totaal verschillende regelingen onderworpen zijn.

In een tweede onderdeel voert hij aan dat het gelijkheidsbeginsel ook geschonden is bij een onderlinge vergelijking van de werknemers in de publieke sector, nu enkel de oudere werknemers die binnen enkele jaren op pensioen gaan nog aanspraak kunnen maken op de diplomabonificatie. Bovendien wijst hij erop dat werknemers die voor de toegang tot het openbaar ambt geen diploma dienden voor te leggen, namelijk diegenen die van een lager niveau naar het niveau A zijn kunnen opklimmen, vroeger zijn kunnen beginnen werken en een langere loopbaan hebben kunnen uitbouwen.

Volgens Bart Van Doorselaere ontstaat zo voor hem een dubbel nadeel. Ten eerste krijgen de ambtenaren die vanuit een lager niveau en zonder universitair diploma zijn aangeworven of bevorderd tot het niveau A eenzelfde pensioen, terwijl hijzelf daarvoor universitaire studies heeft moeten doen en die inspanning niet gehonoreerd wordt. Ten tweede kunnen de ambtenaren van de eerstgenoemde categorie vroeger met pensioen gaan, terwijl hij vier jaar langer heeft moeten studeren en pas vier jaar later met pensioen zal kunnen gaan.

A.1.2.2. De Ministerraad antwoordt dat het pensioen in de openbare sector zich van de pensioenen in de privésector onderscheidt doordat het pensioen in de openbare sector een vorm van uitgestelde wedde uitmaakt.

Volgens de Ministerraad is het de bedoeling de verschillende pensioenstelsels meer op elkaar af te stemmen. De door de « Commissie pensioenhervorming 2020–2040 » voorgestelde afschaffing van de diplomabonificatie in de overheidssector is een stap om die doelstelling te bereiken. Voorts zou de bestreden wet ook een besparend effect hebben, zonder een vermindering van het pensioen te veroorzaken.

Volgens de Ministerraad kan de werkende bevolking onderling worden vergeleken op het vlak van pensioenleeftijd en loopbaanduurvereisten waaraan moet worden voldaan om aanspraak te kunnen maken op het pensioen. Er zou dan ook geen sprake zijn van enige actieve discriminatie.

Met betrekking tot het tweede onderdeel van het eerste middel antwoordt de Ministerraad dat de wetgever in samenspraak met de sociale partners heeft voorzien in overgangsmaatregelen om de afschaffing van de

diplomabonificatie te begeleiden. De gemoduleerde invoering van de bestreden wet zorgt ervoor dat de rechtmatige verwachtingen van de oudere ambtenaren niet worden geschonden.

Overigens zou de bestreden wet geen verlies van pensioen tot gevolg hebben. Die wet zou enkel tot gevolg hebben dat de betrokken ambtenaren in de meeste gevallen tot maximaal vijf jaar langer zullen moeten werken om aanspraak te kunnen maken op een vervroegd pensioen.

De Ministerraad voegt eraan toe dat de verzoekende partij niet erop kon vertrouwen dat de wettelijke bepalingen die haar pensioen regelden, niet zouden worden gewijzigd.

A.1.2.3. Bart Van Doorsselaere antwoordt dat de Ministerraad niet ingaat op de verschillen tussen ambtenaren en werknemers in de privésector, onder andere, wat de verloning, de voordelen *in natura* en de extralegale pensioenen betreft. Hij wijst erop dat in de openbare sector het diploma in de regel een vereiste is voor de toegang tot het niveau A.

Dat de bestreden maatregel het gevolg is van onderhandelingen met de vakbonden, is volgens hem nog geen geldige verantwoording. De wetgever heeft decennia lang een verwachting gecreëerd die nu abrupt wordt beëindigd, zodat zijn diplomabonificatie van 48 maanden tot nul wordt teruggebracht. In tegenstelling tot jongere collega's heeft hij niet meer de mogelijkheid om nog over te stappen naar de privésector.

A.1.2.4. In zijn memorie van wederantwoord betoogt de Ministerraad dat uit de verschillen tussen ambtenaren en werknemers in de privésector niet voortvloeit dat ze onvergelijkbaar zouden zijn op het vlak van het vervoegde pensioen.

Dat een werkgever in de privésector autonoom de diplomavereisten bij een aanwerving kan bepalen, neemt niet weg dat hij personen met het juiste profiel zoekt. Hogere studies worden niet enkel gevolgd door personen die een functie bij de overheid ambiëren.

De Ministerraad herinnert eraan dat met het oog op de rechtszekerheid van de ambtenaren overgangsmatregelen zijn genomen in overleg met de sociale partners. De afbouw van de diplomabonificatie in schijven aan de hand van de studieduur zou een redelijke overgangsmatregel zijn. De wetgever moet zijn beleid kunnen aanpassen aan veranderende omstandigheden.

A.1.3.1. In het tweede middel voert Bart Van Doorsselaere aan dat het *standstill*-beginsel, gewaarborgd bij artikel 23 van de Grondwet, geschonden is doordat de afschaffing van de diplomabonificatie het beschermingsniveau van de werknemers in de publieke sector aanzienlijk zou verminderen, zonder dat daarvoor een reden van algemeen belang bestaat.

A.1.3.2. In zijn memorie voert de Ministerraad in eerste instantie aan dat een pensioen in de openbare sector niet kan worden gekwalificeerd als een recht op sociale zekerheid gewaarborgd bij artikel 23, derde lid, 2°, van de Grondwet.

In ieder geval zou de afschaffing van de diplomabonificatie geen aanzienlijke vermindering van het recht op sociale zekerheid inhouden.

De bestreden bepalingen zouden *normaliter* slechts tot gevolg kunnen hebben dat de ambtenaar vijf jaar langer zal moeten werken voordat hij aanspraak kan maken op het vervroegd rustpensioen. Indien uitgegaan wordt van een loopbaan van 42 jaar, wordt de loopbaan met maximum 13 pct. verlengd, wat volgens de Ministerraad niet als een aanzienlijke vermindering kan worden beschouwd.

Hoe dan ook zouden de bestreden bepalingen gerechtvaardigd zijn door de redenen van algemeen belang.

A.1.3.3. Bart Van Doorsselaere vraagt zich in zijn memorie van antwoord af waarom een ambtenarenpensioen niet kan worden beschouwd als een recht op sociale zekerheid in de zin van artikel 23 van de Grondwet.

Hij stelt dat bij gelijke tantièmes en dezelfde referentiewedde het beschermingsniveau wel degelijk vermindert, nu hij vier jaar langer moet werken vooraleer zijn recht op pensioen ontstaat. De werknemers in de publieke sector moeten hun bescherming volledig zelf financieren.

Volgens de verzoekende partij toont de Ministerraad niet aan dat die hervorming het algemeen belang dient. De harmonisering van de pensioenstelsels komt neer op een eenzijdige afschaffing van zijn rechten, zonder enige compensatie. De verwachte besparing van 240 miljoen euro zou 1,8 pct. uitmaken van de uitgaven voor de overheidspensioenen, wat zou moeten worden gelijkgesteld met het algemeen belang. Hij wijst erop dat de Raad van State in zijn advies bij het wetsontwerp van oordeel was dat de wetgever het algemeen belang – de vrijwaring van het pensioenstelsel in zijn geheel – nog moet aantonen.

A.1.3.4. In zijn memorie van wederantwoord blijft de Ministerraad erbij dat de bestreden wet geen aanzienlijke achteruitgang veroorzaakt in het bij artikel 23 van de Grondwet gewaarborgde beschermingsniveau. Dat ambtenaren langer zullen moeten werken, houdt nog geen schending in van die grondwetsbepaling.

Voorts zou niet kunnen worden aangenomen dat de afschaffing van de diplomabonificatie aanleiding moet geven tot compenserende maatregelen.

Tot slot kan volgens de Ministerraad geen gebrek aan pertinentie van de maatregel worden afgeleid uit de vergelijking van de budgettaire weerslag ervan op het geheel van het budget voor de overheidspensioenen. Uit het gegeven dat de besparing 1,8 pct. van dat budget zou uitmaken, zou niet volgen dat die besparingsdoelstelling niet in het algemeen belang zou zijn.

Zaak nr. 6279

A.2.1. A.-M. H., die met een graad van burgerlijk ingenieur werkzaam is in een autonome onderneming van publiek recht, heeft een beroep tot vernietiging ingesteld van de artikelen 2, 3, 6 en 7 van de wet van 28 april 2015. Hij klaagt aan dat hij, in plaats van in 2028 met vervroegd pensioen te kunnen gaan wanneer hij 61 jaar wordt, eerst in 2032 op pensioen zal kunnen gaan wanneer hij 65 jaar wordt. Hij voert vier middelen aan.

A.2.2.1. In het eerste middel voert A.-M. H. de schending aan van artikel 10 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen de discriminatie tussen mannen en vrouwen wat de duur van het pensioen betreft, nog versterken.

Hij wijst erop dat de gemiddelde duur van het pensioen van een vrouw vóór de bestreden bepalingen 35 pct. langer was dan dat van een man, rekening houdend met de levensverwachting. Bij toepassing van de bestreden bepalingen zou het gemiddelde pensioen van een vrouw 47 pct. langer worden dan dat van een man.

Als wordt uitgegaan van een diplomabonificatie van zeven jaar in plaats van vijf jaar, zoals voor een arts, wordt de gemiddelde duur van het pensioen van een vrouw zelfs 63 pct. langer dan dat van een man.

A.2.2.2. De Ministerraad antwoordt dat de beweerde discriminatie niet voortvloeit uit de bestreden wet, maar uit het feitelijke gegeven dat vrouwen een hogere levensverwachting hebben dan mannen.

Bovendien zou de richtlijn 79/7/EEG van de Raad van 19 december 1978 betreffende de geleidelijke tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen op het gebied van de sociale zekerheid het de lidstaten mogelijk maken verschillen inzake de pensioengerechtigde leeftijd tussen mannen en vrouwen tijdelijk te handhaven.

A.2.2.3. A.-M. H. repliceert dat de wetgever weliswaar geen vat heeft op de levensverwachting, maar dat hij daarmee toch rekening dient te houden om geen nieuwe discriminaties te doen ontstaan.

Indien de pensioengerechtigde leeftijd bijvoorbeeld tot 76 jaar zou worden opgetrokken, zou er voor mannen met een levensverwachting van gemiddeld 76,69 jaar nog nauwelijks een pensioen zijn, terwijl voor de vrouwen met een levensverwachting van gemiddeld 82,18 jaar een pensioen van meer dan zes jaar zou overblijven.

A.-M. H. is het niet eens met de stelling van de Ministerraad dat uit zijn argumentatie zou volgen dat de vrouwen langer zouden moeten werken om pensioengerechtigd te zijn vanwege hun hogere levensverwachting.

Ten slotte spreekt de Ministerraad zichzelf volgens A.-M. H. tegen wanneer die zich, enerzijds, beroept op de richtlijn 79/7/EEG betreffende de sociale zekerheid maar, anderzijds, met betrekking tot de middelen die de

schending van artikel 23 van de Grondwet aanvoeren, antwoordt dat een pensioen in de openbare sector niet als een recht op sociale zekerheid kan worden beschouwd.

A.2.2.4. In zijn memorie van wederantwoord blijft de Ministerraad erbij dat het aangeklaagde verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen niet voortspuit uit de bestreden bepalingen.

In ondergeschikte orde refereert de Ministerraad aan het arrest van het Hof nr. 6/99 van 20 januari 1999, waarin het Hof een verschil in behandeling tussen mannen en vrouwen op het stuk van de pensioenleeftijd heeft aanvaard.

Volgens de Ministerraad zou het feit van het pensioen in de openbare sector wordt gekwalificeerd als een « uitgestelde wedde » en niet als een recht op sociale zekerheid, nog geen verschil in behandeling verantwoordt tussen mannen en vrouwen op het stuk van het pensioen. Het zou juist een discriminatie op grond van het geslacht zijn indien de mannelijke en vrouwelijke ambtenaren op het stuk van het pensioen verschillend zouden worden behandeld vanwege het verschil in levensverwachting.

A.2.3.1. In het tweede middel voert A.-M. H. de schending aan van zijn recht op eigendom, gewaarborgd bij artikel 16 van de Grondwet en bij artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Hij verklaart vijf jaar van zijn leven besteed te hebben aan het behalen van het diploma dat nodig was voor zijn benoeming op niveau A, wat hem het recht gaf op de diplomabonificatie voor vijf jaar. Dat recht wordt hem nu ontnomen.

A.2.3.2. De Ministerraad antwoordt dat de schuldvordering in tijd van A.-M. H. geen door de in het middel aangehaalde bepalingen beschermd goed is.

Zelfs indien dat wel zo zou zijn, dan nog zou de indiensttreding bij de overheid geen recht geven op een schuldvordering van vijf jaar bij de berekening van zijn pensioenloopbaan. Een ambtenaar heeft geen verworven recht op de voordelen van zijn statuut, rekening houdend met het beginsel van de veranderlijkheid van de openbare dienst. Overigens heeft de wetgever voorzien in overgangsmaatregelen.

A.2.3.3. De verzoekende partij repliceert dat de schuldvordering in tijd wel degelijk een goed is dat wordt beschermd door artikel 16 van de Grondwet en door artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens.

Volgens A.-M. H. haalt de argumentatie van de Ministerraad die is afgeleid uit het beginsel van de veranderlijkheid van de openbare dienst, dat beginsel uit zijn context. Indien de Ministerraad zou worden gevolgd, zouden de ambtenaren geen enkel verworven recht hebben op de voordelen van hun statuut, ondanks artikel 16 van de Grondwet.

A.2.3.4. De Ministerraad handhaaft in zijn memorie van wederantwoord zijn stelling dat de schuldvordering in tijd geen goed is dat beschermd wordt door de in het middel aangevoerde bepalingen.

In ondergeschikte orde betoogt de Ministerraad dat het beginsel van de veranderlijkheid van de openbare dienst een algemeen rechtsbeginsel met grondwettelijke draagwijdte is. Hij herhaalt dat de ambtenaren geen verworven recht hebben op het behoud van de voordelen van hun vroegere statuut.

A.2.4.1. Het derde middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen bij de afbouw van de diplomabonificatie een discriminatie zouden teweegbrengen tussen ambtenaren naar gelang van de duurtijd van hun studies.

De verzoekende partij wijst erop dat een burgerlijk ingenieur die vijf jaar diplomabonificatie kon doen gelden elk jaar zes maanden van die bonificatie verliest, terwijl een gegradueerde met twee jaar diplomabonificatie elk jaar vier maanden van die bonificatie verliest. De ambtenaren die langere studies hebben gedaan, zouden door de overgangsmaatregelen dus worden benadeeld.

A.2.4.2. De Ministerraad antwoordt dat het doel van de bestreden bepalingen erin bestaat de verschillende pensioenstelsels meer op elkaar af te stemmen wat betreft de duur van de loopbaan die nodig is voor een vervroegd pensioen. Daartoe was de afbouw van de diplomabonificatie nodig.

De wetgever, die gevolg heeft gegeven aan het sociaal overleg, heeft rekening gehouden met de duurtijd van de studies voor het vereiste diploma. Hoe langer die duurtijd was, hoe groter de diplomabonificatie was en hoe meer het overgangsstelsel de in aanmerking te nemen diplomabonificatie jaarlijks reduceert.

A.2.4.3. De verzoekende partij repliceert dat niets verantwoordt waarom de kortere studies meer worden gevaloriseerd bij de overgangsmatregelen, terwijl de betrokken ambtenaren hun carrière vroeger hebben kunnen aanvatten.

De ambtenaren die een diploma hebben behaald na langere studies, zouden tweemaal worden bestraft : ten eerste omdat zij hun carrière vanwege de langere studies pas later hebben kunnen aanvatten en ten tweede omdat hun diplomabonificatie sneller wordt afgebouwd.

A.2.4.4. De Ministerraad dupliceert dat het niet onevenredig is dat de diplomabonificatie sneller wordt afgebouwd voor studies van het langere type, aangezien die bonificatie groter is naarmate de studies langer waren. Ondanks de snellere afbouw van de bonificatie is de overgangsperiode langer voor wie langer studeerde.

De Ministerraad voert nog aan dat de wetgever te dezen over een ruime appreciatiebevoegdheid beschikt en dat de controle van het Hof slechts marginaal kan zijn.

A.2.5.1. In een vierde middel voert A.-M. H. de schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen een discriminatie zou teweegbrengen tussen ambtenaren onderling, naargelang voor hun benoeming al dan niet een diploma vereist was.

Hij wijst erop dat een ambtenaar die zonder een diploma van hogere studies kon worden benoemd en die op achttienjarige leeftijd zijn carrière in de openbare sector heeft aangevat, op 61-jarige leeftijd vervroegd op pensioen zal kunnen gaan met een anciënniteit van 43 jaar. Een ambtenaar met een universitair diploma na vijf jaar studies zal niet vervroegd op pensioen kunnen gaan. Een dokter in de openbare sector, die zeven jaar studies heeft gedaan om het vereiste diploma te behalen, kon eerst op 25-jarige leeftijd zijn carrière beginnen en zal pas op 67-jarige leeftijd op pensioen kunnen gaan met een anciënniteit van 42 jaar.

A.2.5.2. De Ministerraad antwoordt dat de bestreden wet past in de structurele hervorming van de pensioenen, zoals vastgelegd in het regeerakkoord. Meer bepaald werd een progressieve harmonisatie beoogd van het aantal jaren arbeidsprestaties om in aanmerking te komen voor een vervroegd pensioen. Dat zou de afbouw van de diplomabonificatie in de openbare sector verantwoorden.

Volgens de Ministerraad zijn de maatregelen om dat doel te bereiken evenredig. Voor de niveaus A, B of C in de openbare sector is een bepaald diploma vereist, voor niveau D niet. De vereisten voor de niveaus A, B en C zijn ook verschillend. De ambtenaren van de vier niveaus vatten hun carrière op verschillende leeftijden aan. Voor elk van die niveaus zijn er verschillen in wedden en het bedrag van hun pensioen verhoogt overeenkomstig die wedden.

Rekening houdend met die elementen zou het niet onredelijk zijn dat het stelsel van de diplomabonificatie voor alle categorieën van ambtenaren wordt opgeheven, ook al kunnen sommigen dan niet meer vervroegd op pensioen gaan omdat zij een opleiding hebben gevolgd die nodig was om toe te treden tot het niveau waarin zij hun carrière hebben opgebouwd, wat verklaart waarom zij hun carrière op latere leeftijd hebben aangevat.

A.2.5.3. A.-M. H. vraagt zich in zijn memorie van antwoord af wat verantwoordt dat de houders van een diploma na langere studies worden uitgesloten van het recht op een vervroegd pensioen. De bestreden bepalingen hebben volgens hem een onevenredig gevolg ten opzichte van de beoogde doelstelling.

Als de doelstelling erin bestond de verschillende pensioenstelsels te harmoniseren, had de wetgever de diplomabonificatie ook kunnen invoeren in de privésector.

A.-M. H. besluit dat een gevaarlijk precedent zou worden geschapen als wordt aanvaard dat de aangeklaagde discriminatie verantwoord is om de financiering van de overheidspensioenen te waarborgen. Hetzelfde zou gelden indien de Ministerraad zou worden gevolgd in de redenering dat het bedrag van het pensioen afhangt van het niveau waartoe de betrokken ambtenaar behoort : dat zou inhouden dat de mogelijkheid om vervroegd op pensioen te gaan zou afhangen van de wedde.

A.2.5.4. De Ministerraad betoogt nog dat het voor de betaalbaarheid van de overheidspensioenen nodig was de pensioengerechtigde leeftijd te verhogen. Het zou contraproductief zijn geweest om een diplomabonificatie in te voeren in de privésector in plaats van die af te bouwen in de openbare sector.

Overigens, door te beweren dat met de verantwoording van de bestreden maatregelen op grond van de betaalbaarheid van de overheidspensioenen een gevaarlijk precedent wordt geschapen, stelt A.-M. H. volgens de Ministerraad zijn persoonlijke appreciatie in de plaats van die van de wetgever.

De Ministerraad herinnert eraan dat de wetgever in deze aangelegenheid over een ruime appreciatiebevoegdheid beschikt. Er zou niet zijn aangetoond dat hij te dezen een kennelijk onjuiste beoordeling zou hebben gemaakt.

Zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286

A.3.1. De acht verzoekende partijen in de zaak nr. 6283 en de twee verzoekende partijen in de zaak nr. 6286 stellen in hun hoedanigheid van leden van het onderwijzend personeel een beroep tot vernietiging in van artikel 4 van de wet van 28 april 2015.

De vijftientig verzoekende partijen in de zaak nr. 6284 en de verzoekende partij in de zaak nr. 6285 stellen in hun hoedanigheid van ambtenaren een beroep tot vernietiging in van artikel 2 van de wet van 28 april 2015.

Artikel 2 van de wet van 28 april 2015 voorziet in de geleidelijke afbouw van de diplomabonificatie voor ambtenaren. Artikel 4 van die wet bevat een identieke regeling voor het onderwijzend personeel.

Al die verzoekende partijen voeren een vrijwel identiek middel aan, dat uit drie onderdelen bestaat.

A.3.2.1. In het eerste onderdeel wordt de schending aangevoerd van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, van het vertrouwensbeginsel en van het rechtszekerheidsbeginsel, doordat bij de afbouw van de diplomabonificatie zonder verantwoording een onderscheid wordt gemaakt tussen ambtenaren naar gelang van de duurtijd van de studies om het vereiste diploma te behalen.

Volgens de verzoekende partijen zien ambtenaren die aan de vooravond van hun vervroegd pensioen staan hun verwachtingen tenietgedaan en dienen zij plots langer te werken, wat een schending zou inhouden van het vertrouwensbeginsel en van het rechtszekerheidsbeginsel.

A.3.2.2. De Ministerraad antwoordt dat het overgangsstelsel een objectief onderscheid maakt naar gelang van de datum waarop het pensioen ingaat en naar gelang van de studies die recht gaven op de diplomabonificatie.

De bestreden wet strekt ertoe de pensioenwetgeving in de openbare sector en in de privésector te harmoniseren. Voorts voert de bestreden wet de besparingen in het overheidsapparaat door. De bestreden bepalingen zouden dan ook een legitiem doel dienen.

Ten slotte zou de gemoduleerde afschaffing van de diplomabonificatie geen afbreuk doen aan de rechtmatige verwachtingen van de oudere ambtenaren. De bestreden wet heeft geen verlies van pensioen tot gevolg, maar enkel dat de betrokken ambtenaren tot maximaal vijf jaar langer zullen moeten werken om aanspraak te maken op hun pensioen.

De afbouw van de diplomabonificatie met verschillende schijven naar gelang van de studieduur zou een redelijke overgangsmaatregel uitmaken, zonder op abrupte wijze afbreuk te doen aan de verwachtingen.

A.3.2.3. De verzoekende partijen repliceren dat de overheid duidelijk geen eerbied heeft voor de verworven rechten. Wat in het regeerakkoord staat of in de pensioencommissie is besproken, is van geen belang.

Door toe te geven dat de maatregel een besparend effect zal hebben, geeft de Ministerraad toe dat het beschermingsniveau daalt.

Volgens de verzoekende partijen is het niet correct te beweren dat de overgangsmaatregel werd uitgewerkt in samenspraak met de sociale partners. Zij wijzen erop dat in het Comité A dienaangaande een protocol van niet-akkoord werd afgesloten.

Voorts zou het niet erom gaan dat de gehanteerde criteria objectief te bepalen zijn. Het zou erom gaan dat niet wordt verduidelijkt waarom ze relevant zijn in het kader van de overgangsregeling die een ongelijke behandeling invoert tussen vergelijkbare categorieën van overheidspersoneel.

De verzoekende partijen stellen dat de bestreden maatregel vanaf 2016 een onmiddellijke weerslag heeft en dus meteen de verwachtingen fnuikt van de ambtenaren die aan de vooravond van hun pensioen staan.

De overheid motiveert niet waarom niet in een uniforme jaarlijkse afbouw wordt voorzien, noch waarom geen gelijke einddatum voor alle studies wordt bepaald. Wie een langere diplomabonificatie geniet, zou langer gebruik moeten kunnen maken van de overgangsmaatregelen.

A.3.2.4. De Ministerraad dupliceert dat met het oog op de rechtszekerheid in overleg met de sociale partners werd voorzien in een gemoduleerde afbouw van de diplomabonificatie. Het protocol van niet-akkoord in het Comité A zou hieraan geen afbreuk doen.

De Ministerraad wijst erop dat de verzoekende partijen erkennen dat de diplomabonificatie sneller uitdooft voor wie een meer beperkte bonificatie geniet.

Volgens hem is de afbouw van de diplomabonificatie met schijven in verhouding tot de duur van de studies een pertinente overgangsmaatregel die ertoe strekt het vertrouwens- en rechtszekerheidsbeginsel te waarborgen.

A.3.3.1. In het tweede onderdeel wordt de schending van het *standstill*-beginsel vevat in artikel 23 van de Grondwet aangevoerd.

De verzoekende partijen klagen aan dat zij als gevolg van de bestreden bepalingen verplicht worden te werken tot een relatief hoge leeftijd alvorens gerechtigd te zijn op een vervroegd pensioen, wat volgens hen een aanzienlijke achteruitgang is ten opzichte van de voordien bestaande situatie, zonder enige verantwoording en zonder dat die maatregel beantwoordt aan een doelstelling van algemeen belang.

A.3.3.2. De Ministerraad antwoordt allereerst dat de verzoekende partijen niet aantonen dat de pensioenen in de openbare sector een recht op sociale zekerheid vormen in de zin van artikel 23 van de Grondwet.

Voorts zou de afschaffing van de diplomabonificatie geen aanzienlijke vermindering van het recht op sociale zekerheid uitmaken, aangezien niet wordt geraakt aan de wijze van berekening van het pensioen. De duur van de diplomabonificatie wordt verminderd voor de vaststelling van het recht op pensioen en niet voor de berekening ervan. Wie langer werkt, zal een hoger pensioen genieten.

De Ministerraad herhaalt dat de afschaffing van de diplomabonificatie een stap vormt in de harmonisering van de pensioenstelsels en dan ook een doel van algemeen belang dient.

A.3.3.3. Op de stelling van de Ministerraad dat de overheidspensioenen niet zouden kunnen worden beschouwd als een recht op sociale zekerheid, repliceren de verzoekende partijen dat het handvest van de sociaal verzekerde volgens de wet van 11 april 1995 van toepassing is op de overheidspensioenen en dat die pensioenen met overheidsgeld worden gefinancierd.

Zij blijven erbij dat de afschaffing van de diplomabonificatie een aanzienlijke vermindering van het recht op sociale zekerheid inhoudt.

A.3.3.4. De Ministerraad dupliceert dat uit de wet van 11 april 1995 tot invoering van het « handvest » van de sociaal verzekerde niet volgt dat het overheidspensioen een recht op sociale zekerheid zou uitmaken. Het pensioen in de openbare sector is een vorm van uitgestelde wedde.

In ieder geval zouden de verzoekende partijen niet aantonen dat de bestreden wet een aanzienlijke achteruitgang zou teweegbrengen van hun recht op sociale zekerheid, achteruitgang die bovendien niet gerechtvaardigd zou zijn.

A.3.4.1. In het derde onderdeel wordt de schending aangevoerd van artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, van artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en van artikel 12 van het herziene Europees Sociaal Handvest.

Volgens de verzoekende partijen is artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens geschonden wegens de verschillende behandeling van soortgelijke categorieën, doordat de afbouw van de diplomabonificatie niet zou berusten op objectieve en pertinente criteria.

De afbouw van de verworven rechten zou evenmin de toets aan artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en aan artikel 12 van het herziene Europees Sociaal Handvest doorstaan.

A.3.4.2. De Ministerraad antwoordt allereerst dat het Hof niet bevoegd is om te toetsen aan de in dat onderdeel aangehaalde normen.

Volgens hem is de beoordeling van de eerbiediging van artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens onderworpen aan dezelfde criteria als bij de toetsing aan het gelijkheidsbeginsel gewaarborgd bij de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, zodat daarvoor dezelfde argumenten gelden als die welke hij heeft gegeven in antwoord op het eerste onderdeel van het middel.

De verzoekende partijen zouden niet aantonen dat de pensioenen in de openbare sector kunnen worden gekwalificeerd als een recht op sociale zekerheid in de zin van artikel 12 van het herziene Europees Sociaal Handvest. Het pensioen in de openbare sector wordt immers gekwalificeerd als een uitgestelde wedde en wordt niet opgebouwd door bijdragen aan de sociale zekerheid.

Daarnaast is er volgens de Ministerraad geen schending van artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens. Het bij dat artikel gewaarborgde eigendomsrecht wordt niet geschonden, aangezien de bestreden bepalingen een wettig doel dienen, gebaseerd zijn op objectieve en pertinente criteria en niet kennelijk overdreven zijn rekening houdend met het doel ervan.

A.3.4.3. De verzoekende partijen repliceren dat uit de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie blijkt dat nieuwe regels geen discriminatie mogen doen ontstaan tussen gelijksoortige groepen van ambtenaren en dat hun verworven rechten dienen te worden gerespecteerd.

Zij blijven erbij dat de afbouw van de verworven rechten in strijd is met artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens en met artikel 12 van het herziene Europees Sociaal Handvest.

A.3.4.4. In zijn memorie van wederantwoord herhaalt de Ministerraad dat het Hof niet bevoegd is om te toetsen aan de in het middel aangevoerde internationaalrechtelijke bepalingen en dat de door de verzoekende partijen aangehaalde rechtspraak van het Hof van Justitie niet pertinent is aangezien de bestreden wet voorziet in overgangsmaatregelen die objectief, proportioneel en pertinent zijn.

Zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292 en 6293

A.4.1. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 6289, 6291, 6292 en 6293 stellen in hun hoedanigheid van ambtenaren en houders van diploma's van hogere studies een beroep tot vernietiging in van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015.

De verzoekende partij in de zaak nr. 6290 stelt in haar hoedanigheid van lid van het onderwijzend personeel met een universitair diploma een beroep tot vernietiging in van de artikelen 4, 5 en 6 van de wet van 28 april 2015.

Drie identieke middelen worden aangevoerd ter staving aan hun verzoekschrift.

A.4.2.1. Een eerste middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen sommige personeelsleden het recht op een vervroegd pensioen ontzeggen, terwijl het pensioenstelsel voor de openbare sector zonder onderscheid van toepassing is op alle personeelsleden van het openbaar ambt en het onderwijs.

De verzoekende partijen wijzen erop dat het stelsel van de diplomabonificatie destijds werd ingevoerd om te vermijden dat houders van een universitair diploma of van een diploma van hoger onderwijs zouden worden benadeeld door het feit dat een dergelijk diploma vereist was voor hun toetreding tot het openbaar ambt.

Zij verwijzen in dat verband naar het arrest *Felber t. Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, C-529/13 van 21 januari 2015 van het Hof van Justitie van de Europese Unie, waarin dat Hof zou hebben geoordeeld dat het in aanmerking nemen van de studiejaren vanaf 18 jaar en voorafgaand aan de indiensttreding een gelijke behandeling waarborgt voor alle personen in een bepaalde sector in verband met een wezenlijk aspect van hun arbeidsbetrekking – zoals het moment van vertrek met pensioen – dat een legitieme doelstelling van werkgelegenheidsbeleid vormt.

De verzoekende partijen voeren nog aan dat de bestreden maatregelen niet alleen een discriminatie, maar bovendien een sociale achteruitgang vormen die in strijd zou zijn met artikel 23 van de Grondwet.

A.4.2.2. Volgens de Ministerraad kunnen het eerste middel in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292 en 6293 en het vierde middel in de zaak nr. 6279 samen worden behandeld en kan daarop hetzelfde antwoord worden gegeven (zie A.2.5.2 en A.2.5.4).

A.4.2.3. De verzoekende partijen repliceren dat zelfs indien er een noodzaak is om de pensioenstelsels te harmoniseren, dan nog de maatregelen om die doelstelling te concretiseren niet discriminerend mogen zijn en geen onverantwoorde sociale achteruitgang mogen veroorzaken.

Wat betreft de eerste doelstelling die erin zou bestaan het tijdstip uit te stellen waarop een ambtenaar vervroegd op pensioen kan gaan, zou de Ministerraad niet aantonen hoe het legitiem zou zijn de diplomabonificatie af te schaffen, terwijl de pensioengerechtigde leeftijd bij de wet van 13 december 2012 houdende diverse wijzigingsbepalingen betreffende de pensioenen van de overheidssector al is opgetrokken van 60 naar 62 jaar en het aantal vereiste dienstjaren van 40 op 42 jaar is gebracht.

Wat betreft de tweede doelstelling, die erin zou bestaan de pensioenstelsels te harmoniseren, zou geen enkel verband worden aangetoond tussen die doelstelling en de afschaffing van de diplomabonificatie. De verzoekende partijen herinneren eraan dat de diplomabonificatie werd ingevoerd om de ambtenaren van wie een diploma werd vereist evenzeer als de andere ambtenaren de mogelijkheid te geven om vervroegd op pensioen te gaan.

De verzoekende partijen stellen vast dat de Ministerraad toegeeft dat de bestreden wet bepaalde ambtenaren het recht ontnemt om vervroegd op pensioen te gaan. Overigens toont de Ministerraad volgens hen geen verband aan tussen de afschaffing van de diplomabonificatie en de derde doelstelling, die erin zou bestaan de voorwaarde inzake de duur van de loopbaan die recht geeft op een vervroegd pensioen binnen de openbare sector gelijk te stellen. De diplomabonificatie was een manier om de duur van de loopbaan gelijk te stellen door rekening te houden met het vereiste diploma. De opheffing daarvan is volgens de verzoekende partijen dan ook in strijd met die doelstelling.

Wat betreft de verwijzing van de Ministerraad naar de verschillende voorwaarden om toe te treden tot de respectieve niveaus D, C, B en A, antwoorden de verzoekende partijen dat het juist vanwege het verschil in diplomavooraanwaarden is dat de diplomabonificatie werd ingevoerd. Overigens staan de ambtenaren van niveau D en C op voet van gelijkheid aangezien tot 18 jaar de schoolplicht geldt.

Op het argument van de Ministerraad dat er naar gelang van het niveau ook verschillen zijn wat de wedden en dus ook wat het pensioen betreft, antwoorden de verzoekende partijen dat die verschillen verband houden met de verantwoordelijkheden van die ambtenaren. Volgens hen is het niet redelijk om een ambtenaar met een grotere verantwoordelijkheid uit te sluiten van het recht op een vervroegd pensioen, louter omdat hij een hogere wedde heeft.

Er zou overigens een andere discriminatie ontstaan tussen ambtenaren die vanaf het begin zijn toegetreden tot een ambt met verantwoordelijkheden en ambtenaren die aanvankelijk op een lager niveau zijn toegetreden maar die intern zijn bevorderd naar een hoger niveau en die aan het einde van hun loopbaan alle dienstjaren kunnen doen meetellen om op pensioen te gaan. Dat zou des te erger zijn nu alle ambtenaren aan eenzelfde statuut zijn onderworpen.

Bovendien gaat de argumentatie van de Ministerraad volgens de verzoekende partijen niet op wat betreft de leden van het onderwijzend personeel, waar er geen onderverdeling is tussen de niveaus A, B, C en D maar wel tussen de onderwijsniveaus.

Ten slotte benadrukken de verzoekende partijen dat ambtenaren die een lange loopbaan hebben krachtens artikel 46 van de wet van 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen eerder met pensioen kunnen gaan. Concreet kunnen ambtenaren van wie geen diploma werd vereist al vanaf de leeftijd van 60 jaar vervroegd met pensioen gaan, terwijl de ambtenaren die zijn aangeworven mits een universitair diploma ten vroegste met 64 jaar op pensioen kunnen gaan.

A.4.2.4. In zijn memorie van wederantwoord neemt de Ministerraad er akte van dat de verzoekende partijen erkennen dat de harmonisatie van de pensioenstelsels nodig was. Zij geven overigens niet aan dat het beoogde doel niet legitiem zou zijn. Daarentegen heeft het Hof in zijn arrest nr. 103/2014 van 10 juli 2014 erkend dat langer werken bijdraagt tot de levensvatbaarheid van de pensioenstelsels. De afbouw van de diplomabonificatie zou deel uitmaken van die legitieme structurele hervorming.

Volgens de Ministerraad vragen de verzoekende partijen het Hof in werkelijkheid uitspraak te doen over de opportuniteit van de bestreden maatregelen wanneer zij betogen dat het niet legitiem zou zijn de diplomabonificatie af te bouwen terwijl bij de voormelde wet van 13 december 2012 de pensioengerechtigde leeftijd is opgetrokken.

Het zou niet in redelijkheid kunnen worden betwist dat de afbouw van de diplomabonificatie het mogelijk maakt de pensioenstelsels te harmoniseren.

De wet van de veranderlijkheid van de openbare dienst impliceert volgens de Ministerraad dat de werking van een dienst wordt aangepast naar gelang van de wisselende vereisten van algemeen belang. Het gegeven dat de wetgever dertig jaar geleden een diplomabonificatie invoerde, laat niet toe te besluiten dat dat stelsel onveranderlijk zou zijn. Een wijziging van wetgeving houdt op zich geen discriminatie in.

Naar de mening van de Ministerraad maakt de afschaffing van de diplomabonificatie het mogelijk om voor elke ambtenaar rekening te houden met de werkelijk gepresteerde dienstjaren. De wetgever vermocht van mening te zijn dat de huidige overwegingen van algemeen belang nopen tot een afschaffing van de diplomabonificatie. Het Hof heeft meermaals aangenomen dat een wetgever van beleid kan veranderen. De bestreden bepalingen zouden moeten worden beoordeeld in het licht van de huidige doelstelling en niet in het licht van die van 1969 toen de diplomabonificatie werd ingevoerd.

Volgens de Ministerraad neemt het gegeven dat ambtenaren van niveau C en D hun loopbaan kunnen beginnen op de leeftijd van achttien jaar en nooit de diplomabonificatie hebben genoten, niet weg dat die ambtenaren hun loopbaan vroeger kunnen beginnen dan de ambtenaren van een hoger niveau, noch dat de wedde van die ambtenaren anders evolueert, en al evenmin dat de hoegrootheid van het pensioen evolueert naar gelang van hun wedde. Rekening houdend met die elementen en het beoogde doel zou het niet onredelijk zijn de diplomabonificatie af te schaffen voor alle ambtenaren.

Als antwoord op de argumentatie van de verzoekende partijen dat ambtenaren die met een diploma rechtstreeks zijn toegetreden tot het ambt gediscrimineerd worden ten opzichte van ambtenaren zonder diploma die intern zijn bevorderd naar een hoger niveau, verklaart de Ministerraad dat alle ambtenaren het geheel van hun daadwerkelijk verrichte dienstjaren kunnen doen meetellen en dat er in dat opzicht geen discriminatie bestaat.

Op de opmerking van de verzoekende partijen dat er voor de leden van het onderwijzend personeel geen onderverdeling in niveaus A, B, C en D bestaat, antwoordt de Ministerraad dat er ook daar een onderscheid is wat betreft de carrière, de weddeschalen en de diploma's naar gelang van het niveau van het onderwijs. Bovendien genieten de leden van het onderwijzend personeel een specifiek tantième dat hun toelaat na 40 jaar dienst vervroegd met pensioen te gaan.

Volgens de Ministerraad voeren de verzoekende partijen een nieuw middel aan met hun grief dat ambtenaren die een lange loopbaan hebben eerder met pensioen kunnen gaan krachtens artikel 46 van de wet van 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen. De grief zou overigens niet zijn gericht tegen een van de bestreden bepalingen. Hoe dan ook hebben die ambtenaren hun loopbaan vroeger aangevat.

A.4.3.1. Een tweede middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet, in samenhang gelezen met de richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep en van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, doordat de bestreden bepalingen het voordeel van het vervroegd pensioen ontnemen aan bepaalde leden van het overheidspersoneel, die pas op een bepaalde leeftijd - na het behalen van een vereist diploma - konden worden benoemd, terwijl de voormelde grondwetsbepalingen, in samenhang gelezen met de voormelde richtlijn, elke discriminatie op basis van de leeftijd verbieden, behoudens bijzondere omstandigheden die te dezen evenwel niet voorhanden zijn.

A.4.3.2. De Ministerraad antwoordt allereerst dat het Hof van Justitie in het door de verzoekende partijen aangevoerde arrest *Felber* ook stelt dat de lidstaten van de Europese Unie ter zake over een ruime beleidsvrijheid beschikken.

Indien er al sprake zou zijn van een verschil in behandeling op basis van de leeftijd, dan nog is het aangeklaagde verschil niet discriminerend, aangezien de bestreden maatregelen een legitiem doel beogen dat erin bestaat de pensioenstelsels te harmoniseren.

In het licht van dat doel zou het niet onredelijk zijn dat een persoon die langere studies heeft gedaan dezelfde anciënniteit moet hebben als een andere persoon om vervroegd op pensioen te kunnen gaan. Wie langer heeft gestudeerd, zou op een hoger niveau tot het openbaar ambt kunnen toetreden. Voorts genieten de ambtenaren van de niveaus A, B, C en D een verschillende wedde, wat ook een weerslag heeft op hun pensioen. Bovendien zou de bestreden wet geen invloed hebben op het bedrag van het pensioen.

Volgens de Ministerraad leggen de verzoekende partijen niet uit in welk opzicht de bestreden bepalingen artikel 23 van de Grondwet zouden schenden, zodat het middel op dat punt niet ontvankelijk is.

A.4.3.3. De verzoekende partijen repliceren dat de Ministerraad het wel heeft over de legitimiteit van een beleidskeuze, maar niet over de legitimiteit van de bestreden maatregelen.

De stelling van de Ministerraad dat de bestreden maatregelen redelijk verantwoord is, strookt volgens hen niet met de reden waarom de diplomabonificatie in 1969 werd aangenomen. Toen beoogde de wetgever het nadeel te verhelpen dat gediplomeerden hadden vanwege hun latere benoeming. Voor de verzoekende partijen houdt dat nadeel wel degelijk verband met de leeftijd. De personen van wie een diploma wordt vereist, hebben noodzakelijkerwijze een hogere leeftijd. De bedoeling van de diplomabonificatie was die laatstgenoemden eenzelfde recht op een vervroegd pensioen te geven als diegenen die hun loopbaan op 18 jaar zijn begonnen.

Op de stelling van de Ministerraad dat de personen vanwege hun diploma een hogere wedde genieten, antwoorden de verzoekende partijen dat dit naast de kwestie is: de wedde houdt immers verband met de verantwoordelijkheden en niet met de leeftijd. Ambtenaren met meer verantwoordelijkheden hebben niet minder nood aan een vervroegd pensioen omdat zij meer verdienen.

Tot slot wijzen de verzoekende partijen erop dat de Ministerraad niet betwist dat de bestreden bepalingen een onderscheid teweegbrengen op basis van de leeftijd in de zin van de door hen aangevoerde richtlijn.

A.4.3.4. Wat het arrest *Felber* van het Hof van Justitie betreft, dupliceert de Ministerraad dat daarin een verschil in behandeling op basis van de leeftijd ter discussie stond. Indien de diplomabonificatie al een verschil op basis van de leeftijd zou inhouden, dan nog zou de wetgever geen discriminatie hebben veroorzaakt, nu met de bestreden bepalingen een legitiem doel zou worden beoogd en de maatregelen redelijk en evenredig zouden zijn in het licht van dat doel.

De Ministerraad betoogt nog dat de wetgever van mening kan veranderen en een nieuwe doelstelling kan nastreven. De verwijzing van de verzoekende partijen naar de motieven tot invoering van de diplomabonificatie zijn volgens hem dus niet relevant.

Hij wijst voorts erop dat de evenredigheid van de maatregel niet enkel volgt uit de verschillen in weddeschalen, maar ook uit het tijdstip waarom de betrokkenen hun loopbaan hebben kunnen aanvatten. Zo zou dus wel degelijk rekening worden gehouden met de werkelijk gepresteerde dienstjaren.

Volgens de Ministerraad erkennen de verzoekende partijen ook dat het redelijk is dat van de ambtenaren eenzelfde anciënniteit wordt vereist.

Tot slot stelt de Ministerraad vast dat de verzoekende partijen toegeven dat hun tweede middel niet ontvankelijk is in zoverre daarin de schending van artikel 23 van de Grondwet wordt aangevoerd.

A.4.4.1. Een derde middel is afgeleid uit de schending van artikel 23 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen een achteruitgang zouden teweegbrengen op het vlak van de arbeidsvoorwaarden en de sociale rechten, terwijl uit de *standstill*-verplichting vervat in artikel 23 van de Grondwet volgt dat de wetgever het beschermingsniveau van de erin opgesomde rechten niet op onverantwoorde wijze mag verminderen.

De verzoekende partijen refereren in dat verband aan een arrest van het Hof van Cassatie van 18 mei 2015 (S.14.002.F).

A.4.4.2. De Ministerraad antwoordt dat het pensioen in de openbare sector niet kan worden gekwalificeerd als een recht op sociale zekerheid vervat in artikel 23 van de Grondwet.

Hoe dan ook zou er geen aanzienlijke achteruitgang zijn, aangezien het bedrag van het pensioen niet wordt vermindert.

De Ministerraad wijst erop dat een structurele hervorming van het pensioenstelsel nodig is om dat stelsel levensvatbaar te houden. De bestreden bepalingen zouden een eerste stap zijn naar een harmonisatie van de pensioenstelsels van de openbare sector en de privésector wat betreft de duur van de loopbaan die nodig is om in aanmerking te komen voor een vervroegd pensioen. De « Commissie pensioenhervorming 2020–2040 » heeft de afbouw van de diplomabonificatie voorgesteld omdat er geen reden zou zijn om de ambtenaren van de openbare sector en de werknemers van de privésector verschillend te behandelen.

Volgens de Ministerraad zijn de pensioenstelsels van die categorieën van personen wel degelijk vergelijkbaar en laten de bestreden maatregelen toe het beoogde doel te bereiken. Het zou dan ook moeilijk kunnen worden aangenomen dat die maatregelen geen doel van algemeen belang zouden dienen.

A.4.4.3. In hun memorie van antwoord blijven de verzoekende partijen erbij dat het middel gegrond is omdat de bestreden maatregelen een significante achteruitgang teweegbrengen die niet is verantwoord door enige reden van algemeen belang.

Op de stelling van de Ministerraad dat het ambtenarenpensioen geen recht op sociale zekerheid maar een uitgestelde wedde is, antwoorden de verzoekende partijen dat te dezen het recht op een billijke beloning gewaarborgd bij artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet in het geding is.

Volgens hen is er een aanzienlijke achteruitgang, nu de mogelijkheid om vervroegd met pensioen te gaan met twee tot vijf jaar en in sommige gevallen tot zeven jaar wordt uitgesteld. In vele gevallen zou het recht op een vervroegd pensioen volledig worden uitgesloten.

Indien de wetgever met het oog op de levensvatbaarheid van de pensioenstelsels de pensioengerechtigde leeftijd wilde verhogen, is dat al gebeurd bij de wet van 13 december 2012 houdende diverse wijzigingsbepalingen betreffende de pensioenen van de overheidssector, waarmee de pensioengerechtigde leeftijd is opgetrokken van 60 naar 62 jaar en het aantal vereiste dienstjaren van 40 op 42 is gebracht. Die lineaire maatregelen hielden geen discriminatie in tussen ambtenaren naar gelang van het niveau waarop ze zijn aangeworven. Bij de wet van 10 augustus 2015 heeft de wetgever de pensioengerechtigde leeftijd nog opgetrokken tot 63 jaar.

Aangezien met die maatregelen de toegang tot het pensioen al ruimschoots werd beperkt, is het volgens de verzoekende partijen niet redelijk verantwoord om bovendien, specifiek voor de overheidssector, de diplomabonificatie af te schaffen.

Het argument van de Ministerraad dat er geen vermindering is van het bedrag van het pensioen is volgens de verzoekende partijen niet ter zake dienend, aangezien hun beroep tot vernietiging geen verband houdt met het bedrag, maar met de voorwaarden voor een vervroegd pensioen.

De stelling van de « Commissie pensioenhervorming 2020–2040 » dat de afbouw van de diplomabonificatie aangewezen was omdat er geen reden was de ambtenaren van de openbare sector en de werknemers van de privésector verschillend te behandelen, is volgens de verzoekende partijen een overweging van politieke aard, gebaseerd op de voorwaarden voor de toetreding tot het vervroegd pensioen bij een ongewijzigd beleid. De verzoekende partijen wijzen erop dat die voorwaarden inmiddels zijn gewijzigd.

De stelling van die Commissie zou bovendien enkel verband houden met de wil om de pensioenstelsels te harmoniseren, zonder rekening te houden met de gevolgen binnen het stelsel van de overheidspensioenen, dat een eigen logica heeft.

A.4.4.4. De Ministerraad dupliceert dat het recht op een billijke beloning gewaarborgd bij artikel 23, derde lid, 1°, van de Grondwet niet in het geding is, aangezien niet aan het bedrag van het pensioen wordt geraakt.

Voorts zouden de verzoekende partijen niet betwisten dat de wedden van loontrekkenden en van ambtenaren vergelijkbaar zijn. Het feit dat de pensioenstelsels van de privésector en van de openbare sector verschillen, biedt nog geen verantwoording voor het verschil wat de wedden betreft.

Steeds volgens de Ministerraad betwisten de verzoekende partijen de opportuniteit van de maatregel wanneer zij erop wijzen dat de pensioengerechtigde leeftijd al is opgetrokken bij de voormelde wetten van 13 december 2012 en 10 augustus 2015.

De Ministerraad is van mening dat zelfs indien er een aanzienlijke achteruitgang zou zijn, dan nog de maatregelen verantwoord zijn door redenen van algemeen belang, te weten de levensvatbaarheid van het pensioenstelsel op lange termijn en de harmonisatie van de pensioenstelsels.

Op het argument van de verzoekende partijen dat het feit dat er geen vermindering is van het bedrag van het pensioen niet ter zake dienend zou zijn omdat hun beroep geen verband houdt met het bedrag maar met de voorwaarden voor het vervroegd pensioen, antwoordt de Ministerraad dat het derde middel de schending aanvoert van het recht op een billijke beloning gewaarborgd bij artikel 23 van de Grondwet.

Ten slotte zou de kritiek van de verzoekende partijen op het standpunt van de « Commissie pensioenhervorming 2020–2040 » onterecht zijn. Volgens de Ministerraad hebben de reeds toegepaste pensioenhervormingen niet alle verschillen weggenomen en doet de aanneming van de wet van 10 augustus 2015 na de werkzaamheden van die Commissie daaraan geen afbreuk.

Zaak nr. 6296

A.5.1. Geoffroy Begasse stelt in zijn hoedanigheid van statutair ambtenaar van niveau A bij de FOD Financiën en houder van een universitair diploma een beroep tot vernietiging in van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015.

A.5.2.1. In een enig middel voert Geoffroy Begasse de schending aan van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen zonder objectieve en redelijke verantwoording de diplomabonificatie afbouwen van de houders van een universitair diploma, zodat het aantal studiejaren dat nodig was om de vereiste kennis te verwerven voor een rechtstreekse benoeming in het niveau A van de FOD Financiën niet meer kunnen worden meegerekend voor hun pensioen, terwijl voor het pensioen van ambtenaren van het niveau B al de jaren in dienst van de FOD Financiën kunnen worden meegerekend die zij nodig hadden om de met die van universitaire equivalent geachte kennis te verwerven die hun toeliet in het kader van interne examens over te gaan naar het niveau A.

Volgens Geoffroy Begasse wordt op ongrondwettige wijze met twee maten en twee gewichten gewerkt : de studiejaren die nodig waren om te kunnen toetreden tot het niveau A van de FOD Financiën worden wel meegerekend voor het bepalen van het recht op pensioen van de enen (de gewezen ambtenaren van niveau B) maar niet voor het recht op pensioen van de anderen (de universitaire).

A.5.2.2. In zijn memorie voert de Ministerraad allereerst aan dat het middel niet ontvankelijk is omdat niet kan worden uitgemaakt in welke mate elk van de drie bestreden bepalingen de artikelen 10 en 11 van de Grondwet zouden schenden.

Het middel beoogt met name artikel 2 van de wet van 28 april 2015, maar schijnt niet te zijn gericht tegen de overgangsmaatregel doch veeleer tegen het principe zelf van de afschaffing van de diplomabonificatie bij artikel 3 van die wet. Voorts lijkt in het middel het principe vervat in artikel 6 van die wet niet te worden betwist.

Minstens zou het middel onontvankelijk moeten worden verklaard doordat het geen enkele grief bevat tegen de artikelen 2 en 6 van de wet van 28 april 2015.

Ten gronde is de Ministerraad van mening dat de situatie van een ambtenaar van niveau A verschilt van die van een ambtenaar van niveau B.

De Ministerraad wijst erop dat een ambtenaar van niveau B tijdens de procedure die het hem mogelijk maakt het niveau A te bereiken, in dienst blijft op niveau B en dat hij er een anciënniteit opbouwt die kan worden meegerekend voor zijn pensioen, wat niet het geval is voor een ambtenaar die meteen op niveau A wordt benoemd.

Het feit dat ambtenaren van niveau B die tot niveau A worden bevorderd, eerder recht hebben op een vervroegd pensioen dan de ambtenaren die rechtstreeks op niveau A zijn benoemd, zou geen onredelijk gevolg zijn van de afschaffing van de diplomabonificatie.

Een ambtenaar van niveau B zal zijn carrière in de regel vroeger kunnen beginnen en zal vroeger anciënniteit beginnen op te bouwen die hij zal kunnen doen gelden bij zijn vervroegd pensioen. De tijd die hij besteedt om over te gaan van niveau B naar niveau A wordt niet in aanmerking genomen voor enige diplomabonificatie.

De Ministerraad wijst ook op de verschillen tussen beide niveaus op geldelijk vlak.

Aangezien de ambtenaren van niveau A hogere weddeschalen genieten, zouden zij niet kunnen worden benadeeld. Bovendien blijven zij de diplomabonificatie genieten bij de berekening van het bedrag van hun pensioen.

Volgens de Ministerraad is het derhalve niet kennelijk onredelijk dat enkel de daadwerkelijk gepresteerde jaren worden meegerekend voor het pensioen.

A.5.2.3. Op de exceptie van niet-ontvankelijkheid antwoordt Geoffroy Begasse dat het middel gericht is tegen de gecombineerde toepassing van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015, die ertoe leidt dat de diplomabonificatie geleidelijk maar uiteindelijk geheel wordt afgeschaft.

Wat de grond van de zaak betreft, repliceert hij dat een ambtenaar van niveau B die naar het niveau A overgaat tijdens zijn periode van voorbereiding en studie voor het bevorderingsexamen verder betaald wordt en dat die periode wordt meegerekend voor zijn pensioen, terwijl de studiebeperiode van de ambtenaren die rechtstreeks op het niveau A worden benoemd niet meer zal worden meegerekend voor hun pensioen.

Op de opmerking van de Ministerraad dat ambtenaren van niveau A hogere weddeschalen genieten, antwoordt Geoffroy Begasse dat de discussie niet gaat over het loon maar over de studieperiodes die al dan niet in aanmerking worden genomen voor het pensioen.

Hij wijst erop dat de ambtenaren van niveau A hoe dan ook dezelfde weddeschalen hebben, ongeacht of zij rechtstreeks op dat niveau werden benoemd dan wel vanuit het niveau B zijn bevorderd. Niettemin kunnen de gewezen ambtenaren van niveau B een langere anciënniteit doen gelden.

De gewezen ambtenaren van niveau B zijn tijdens hun studies doorbetaald, ook al stonden daar geen prestaties tegenover, terwijl de ambtenaren die rechtstreeks op niveau A zijn benoemd, niet zijn vergoed voor hun studies.

Overigens zouden ambtenaren van niveau B met enige anciënniteit vaak een weddeschaal genieten die hoger ligt dan die van een beginnende ambtenaar op niveau A.

Volgens Geoffroy Begasse worden de ambtenaren die rechtstreeks zijn benoemd op niveau A derhalve dubbel gediscrimineerd : niet alleen worden zij niet vergoed voor de periode van hun studies, bovendien zal hun studietijd niet meer in aanmerking worden genomen voor hun pensioen.

Op de opmerking van de Ministerraad dat de ambtenaren die rechtstreeks op het niveau A zijn benoemd de diplomabonificatie blijven genieten bij de berekening van het bedrag van hun pensioen, antwoordt Geoffroy Begasse dat het niet gaat over het bedrag van het pensioen maar over het in aanmerking nemen van de studietijd voor het recht op pensioen.

Hij wijst erop dat er concrete plannen bestaan om ook voor het bepalen van het bedrag van het ambtenarenpensioen minder rekening te houden met de studietijd van de universitaireren.

Hij wijst ook erop dat het progressief karakter van de afbouw van de diplomabonificatie niet wegneemt dat die bonificatie finaal wordt afgeschaft en dat dit discriminerend is.

Hij blijft erbij dat met twee maten en twee gewichten wordt gewerkt. De jaren studies nodig om de vereiste competenties te verkrijgen zouden op gelijke wijze in aanmerking moeten worden genomen, ongeacht of die studies zijn gevolgd aan de universiteit of bij de administratie.

A.5.2.4. De Ministerraad dupliceert dat de diplomabonificatie wordt afgebouwd voor alle ambtenaren, ook die van niveau B, zodat er op dat punt geen verschil in behandeling is.

Volgens de Ministerraad lijkt de verzoekende partij veeleer aan te klagen dat ambtenaren die rechtstreeks op niveau A zijn benoemd hun diplomabonificatie verliezen, terwijl ambtenaren van niveau B met interne examens kunnen worden bevorderd tot niveau A en de periodes van hun vorming tijdens de dienst in rekening kunnen brengen voor hun pensioen.

De Ministerraad citeert de artikelen 70 en 71 van het koninklijk besluit van 19 november 1998 betreffende de verloven en afwezigheden toegestaan aan de personeelsleden van de rijksbesturen en artikel 31 van het koninklijk besluit van 7 augustus 1939 betreffende de evaluatie en de loopbaan van het rijkspersoneel. Ambtenaren kunnen wel een aantal uren per jaar afwezig zijn om opleidingen te volgen en deel te nemen aan bevorderingsexamens, maar daaruit kan niet worden afgeleid dat zij voor het overige geen dienstprestaties zouden leveren.

Het feit dat de dienstjaren van een ambtenaar die overgaat van niveau B naar niveau A in aanmerking worden genomen voor zijn pensioen zou derhalve niet onevenredig zijn aangezien die ambtenaar tijdens zijn opleiding is blijven werken, in tegenstelling tot ambtenaren die rechtstreeks op niveau A worden benoemd en tijdens hun studies niet hebben gewerkt.

De Ministerraad wijst erop dat een ambtenaar die overgaat van niveau B naar niveau A slechts twee derden van zijn ervaring op een ander niveau in aanmerking kan laten nemen voor zijn geldelijke anciënniteit.

Overigens worden ambtenaren die overgaan van niveau B naar niveau A niet betaald voor hun opleiding, maar voor de prestaties die ze daadwerkelijk hebben geleverd als ambtenaar van niveau B.

Het is vanwege hun jaren ervaring op niveau B dat sommige ambtenaren van dat niveau meer geldelijke anciënniteit hebben dan ambtenaren die rechtstreeks op niveau A beginnen. Volgens de Ministerraad is het dan ook niet onredelijk dat de jaren anciënniteit in een ander niveau in aanmerking worden genomen, temeer daar die met één derde worden verminderd voor de berekening van de geldelijke anciënniteit.

Dat er concrete plannen zouden zijn om de wijze van berekening van het pensioenbedrag te wijzigen, doet volgens de Ministerraad geen afbreuk aan zijn de stelling. Een verschil in behandeling krachtens een andere wet zou geen weerslag hebben op de grondwettigheid van de thans bestreden bepalingen.

De Ministerraad besluit dat het in het licht van het doel van de bestreden bepalingen niet kennelijk onevenredig is om enkel de jaren van daadwerkelijk gepresteerd diensten in aanmerking te nemen bij het bepalen van de duur van de loopbaan om op pensioen te kunnen gaan. Er zou dus geen enkele discriminatie kunnen worden vastgesteld.

Zaak nr. 6297

A.6.1. Raf De Weerdts stelt in zijn hoedanigheid van lid van het onderwijzend personeel met een universitair diploma een beroep tot vernietiging in van de artikelen 4, 5 en 6 van de wet van 28 april 2015.

Hij voert in zijn verzoekschrift drie vrijwel dezelfde middelen aan als die welke in de verzoekschriften in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292 en 6293 worden aangevoerd.

A.6.2.1. In het eerste middel voert Raf De Weerdts de schending aan van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen sommige personeelsleden het recht op een vervroegd pensioen ontzeggen, terwijl het pensioenstelsel voor de openbare sector zonder onderscheid van toepassing is op alle personeelsleden van het openbaar ambt en het onderwijs.

Hij wijst erop dat het stelsel van de diplomabonificatie destijds werd ingevoerd om te vermijden dat houders van een universitair diploma of van een diploma van hoger onderwijs zouden worden benadeeld door het feit dat een dergelijk diploma vereist was voor hun toetreding tot het openbaar ambt.

Hij verwijst in dat verband naar het arrest *Felber t. Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, C-529/13 van 21 januari 2015 van het Hof van Justitie van de Europese Unie, waarin dat Hof zou hebben geoordeeld dat het in aanmerking nemen van de studiejaren vanaf 18 jaar en voorafgaand aan de indiensttreding een gelijke behandeling waarborgt voor alle personen in een bepaalde sector in verband met een wezenlijk aspect van hun arbeidsbetrekking – zoals het moment van vertrek met pensioen – dat een legitieme doelstelling van werkgelegenheidsbeleid vormt.

Raf De Weerdts voert voorts aan dat de bestreden maatregelen niet alleen een discriminatie, maar bovendien een sociale achteruitgang vormen die in strijd zou zijn met artikel 23 van de Grondwet.

A.6.2.2. De Ministerraad betoogt in zijn memorie allereerst dat het middel niet ontvankelijk is, aangezien niet is gepreciseerd welke categorieën van personen te dezen moeten worden vergeleken, terwijl de afschaffing van de diplomabonificatie betrekking heeft op de gehele overheidssector.

De Ministerraad is voorts van mening dat de bestreden bepalingen geen schending uitmaken van het *standstill*-beginsel.

Volgens de Ministerraad kan uit het voormelde arrest *Felber* van het Hof van Justitie geen schending van de aangevoerde referentienormen worden afgeleid. Dat Hof heeft enkel een onderzoek gedaan in het licht van de Europeesrechtelijke regels inzake de gelijkheid van behandeling op het vlak van de pensioenen en niet in het licht van de Grondwet. Bovendien heeft dat Hof in dat arrest zijn vaste rechtspraak herhaald volgens welke de lidstaten op het vlak van het sociaal beleid en de werkgelegenheid beschikken over een ruime beoordelingsbevoegdheid.

A.6.2.3. Op de exceptie van de Ministerraad dat niet zou zijn gepreciseerd welke categorieën van personen worden vergeleken, antwoordt Raf De Weerdts dat diegenen voor wie als benoemingsvoorwaarde wordt vereist dat zij in het bezit moeten zijn van een diploma van hoger of universitair onderwijs, ongelijk worden behandeld ten opzichte van diegenen die geen diploma moeten voorleggen. De diplomabonificatie, die precies werd ingevoerd om die ongelijke uitgangspositie weg te werken, wordt via de bestreden bepalingen afgeschaft.

Het middel bestaat erin dat ongelijke situaties opnieuw op gelijke wijze worden behandeld, in strijd met het gelijkheidsbeginsel. Uit het verweer van de Ministerraad zou overigens blijken dat die het middel goed begrepen heeft.

Volgens Raf De Weerdts waren er goede redenen voor een aparte regeling voor ambtenaren en leden van het onderwijzend personeel in de vorm van de diplomabonificatie. Voor bepaalde ambten was een diploma vereist. Die diplomavorwaarde werd gecompenseerd door de diplomabonificatie. In de privésector bestaat die diplomavorwaarde niet.

Raf De Weerdts wijst erop dat de Ministerraad erkent dat de betrokkenen in de meerderheid van de gevallen tot vijf jaar langer zullen moeten werken, wat volgens de verzoekende partij aantoonde dat de maatregel onevenredige gevolgen heeft.

Hij wijst ook erop dat in het voormelde arrest *Felber* eveneens werd getoetst aan het gelijkheidsbeginsel en dat de leer ervan *mutatis mutandis* toepasbaar is.

A.6.2.4. In zijn memorie van wederantwoord stelt de Ministerraad dat de vergelijking die Raf De Weerd in zijn memorie van antwoord maakt niet voorkomt in zijn verzoekschrift.

Hoe dan ook zou het aangeklaagde verschil in behandeling niet toe te schrijven zijn aan de bestreden bepalingen, maar aan de verschillen in diplomavereisten voor bepaalde ambtenaren en leden van het onderwijzend personeel. Die voorwaarden zouden verantwoord zijn in het licht van de competenties en zij zouden ook positieve gevolgen hebben voor de betrokkenen, die een hogere wedde genieten.

Bovendien zouden ook in de privésector diploma's vereist zijn, naar gelang van het profiel waarnaar een werkgever op zoek is.

Volgens de Ministerraad is het gegeven dat sommigen tot vijf jaar langer zullen moeten werken om aanspraak te kunnen maken op een vervroegd pensioen niet kennelijk onredelijk.

De Ministerraad herhaalt tot slot dat uit het voormelde arrest *Felber* van het Hof van Justitie niet kan worden afgeleid dat de bestreden bepalingen de in het middel aangevoerde referentienormen zouden schenden. Dat volgens dat arrest een bonificatie verantwoord kon zijn, zou nog niet betekenen dat een afschaffing van de diplomabonificatie ongrondwettig zou kunnen worden bevonden. Te dezen zou de gelijke behandeling van personeelsleden voorop staan.

A.6.3.1. In het tweede middel voert Raf De Weerd de schending aan van de artikelen 10, 11 en 23 van de Grondwet, al dan niet in samenhang gelezen met de richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep en van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, doordat de bestreden bepalingen het voordeel van het vervroegd pensioen geheel of gedeeltelijk ontnemen aan bepaalde leden van het overheidspersoneel, die pas op een bepaalde leeftijd - na het behalen van een vereist diploma - konden worden benoemd, terwijl de voormelde grondwetsbepalingen, in samenhang gelezen met de voormelde richtlijn, elke discriminatie op basis van de leeftijd verbieden, behoudens bijzondere omstandigheden die te dezen evenwel niet voorhanden zijn.

A.6.3.2. Volgens de Ministerraad is ook het tweede middel onontvankelijk in zoverre het de schending aanvoert van de voormelde richtlijn 2000/78/EG en van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, zonder te preciseren welke artikelen daarvan geschonden zouden zijn.

Overigens zou de beweerde discriminatie op grond van de leeftijd onbestaande zijn. Er wordt wel een onderscheid gemaakt op basis van het vereiste van een diploma voor de toegang tot het openbaar ambt, maar dat onderscheid vloeit niet voort uit de bestreden bepalingen.

In ieder geval zou de diplomavereiste ook positieve gevolgen hebben voor de betrokkenen, die op een hoger niveau worden benoemd en een hogere wedde genieten.

Ten slotte is de afschaffing van de diplomabonificatie volgens de Ministerraad niet kennelijk onredelijk, nu de doelstelling van de wetgever erin bestaat de pensioenstelsels van de openbare sector en de privésector te harmoniseren.

A.6.3.3. Wat betreft de kritiek van de Ministerraad dat niet is gepreciseerd welke bepalingen van de voormelde richtlijn 2000/78/EG en van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie geschonden zouden zijn, antwoordt Raf De Weerd dat hij in het middel heeft verduidelijkt dat de voormelde richtlijn elke discriminatie inzake de arbeidsvoorwaarden op basis van de leeftijd verbiedt en dat daarmee impliciet maar zeker is verwezen naar artikel 6 van die richtlijn.

Hoe dan ook zou de toetsing aan de in het middel aangevoerde grondwetsbepalingen volstaan voor een vernietiging.

Raf De Weerd is van mening dat het aangeklaagde verschil in behandeling wel degelijk te wijten is aan de bestreden bepalingen. Hij wijst erop dat de diplomabonificatie werd ingevoerd om een einde te maken aan een ongelijkheid bij de aanvang van de carrière, die doorwerkt naar het tijdstip waarop iemand aanspraak wil maken op een vervroegd pensioen. Door de afschaffing van de diplomabonificatie zou de oude discriminatie herleven.

Dat de betrokkenen volgens de Ministerraad een hogere wedde genieten, is volgens de verzoekende partij irrelevant, aangezien het niet gaat om het bedrag van het pensioen maar om de leeftijd waarop men op pensioen kan gaan.

A.6.3.4. In zijn memorie van wederantwoord betoogt de Ministerraad nog dat de betrokken categorieën van personen wel met elkaar kunnen worden vergeleken. Dat de wetgever na de overgangperiode nog uitsluitend rekening houdt met de daadwerkelijk gepresteerde dienstjaren, zou niet kennelijk onredelijk zijn.

Voorts zou wel degelijk rekening kunnen worden gehouden met de hogere wedde die de ambtenaren met een hoger diploma genieten. De langere studies leiden tot een hoger niveau en een hogere wedde. Er zou geen volledige gelijkshakeling zijn van personeelsleden met een verschillend diploma.

A.6.4.1. Raf De Weerdts leidt een derde middel af uit de schending van artikel 23 van de Grondwet, doordat de bestreden bepalingen een achteruitgang zouden teweegbrengen op het vlak van de arbeidsvoorwaarden en de sociale rechten, terwijl uit de *standstill*-verplichting vervat in artikel 23 van de Grondwet volgt dat de wetgever het beschermingsniveau van de erin opgesomde rechten niet op onverantwoorde wijze mag verminderen.

Hij refereert in dat verband aan een arrest van het Hof van Cassatie van 18 mei 2015 (S.14.002.F).

A.6.4.2. De Ministerraad antwoordt dat de afschaffing van de diplomabonificatie leidt tot een gelijke behandeling van gelijke categorieën van personen. Die gelijke behandeling leidt niet automatisch tot een schending van het gelijkheidsbeginsel.

Met betrekking tot het arrest van het Hof van Cassatie van 18 mei 2015 waaraan de verzoekende partij refereert, stelt de Ministerraad dat in dat arrest louter de draagwijdte van het *standstill*-beginsel wordt toegelicht. Dat doet volgens de Ministerraad geen afbreuk aan het feit dat de *standstill*-verplichting te dezen niet werd geschonden.

A.6.4.3. Raf De Weerdts wijst erop dat de Ministerraad, enerzijds, erkent dat het pensioenstelsel van de ambtenaren in beginsel niet kan worden vergeleken met dat van de werknemers, maar, anderzijds, stelt dat beide categorieën toch vergelijkbaar zijn wat de pensioenleeftijd en de vereisten inzake loopbaan betreft.

De verzoekende partij blijft erbij dat de beide categorieën niet vergelijkbaar zijn. Binnen de privésector bestaat er immers geen stelsel van vooraf bepaalde en wettelijk opgelegde vereisten inzake diploma's.

A.6.4.4. In zijn memorie van wederantwoord verwijst de Ministerraad naar zijn argumentatie met betrekking tot het derde middel dat is uiteengezet in de zaken nrs. 6289 en volgende.

- B -

Ten aanzien van de bestreden bepalingen en de context ervan

B.1.1. De beroepen zijn gericht tegen de artikelen 2 tot 7 van de wet van 28 april 2015 houdende bepalingen betreffende de pensioenen van de publieke sector (hierna : wet van 28 april 2015), die bepalen :

« HOOFDSTUK 2. - *Pensioenen van de overheidssector*

Afdeling 1. – Diplomabonificatie

Onderafdeling 1. - Wijzigingen van de wet van 9 juli 1969 tot wijziging en aanvulling van de wetgeving betreffende de rust- en overlevingspensioenen van het personeel van de openbare sector

Art. 2. In de wet van 9 juli 1969 tot wijziging en aanvulling van de wetgeving betreffende de rust- en overlevingspensioenen van het personeel van de openbare sector, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 12 mei 2014, wordt een artikel 36*bis* ingevoegd, luidende :

‘ Artikel 36*bis*. De duur voortvloeiend uit de toepassing van de artikelen 33, 34, 34*quater* en 35, § 1, wordt, voor de vaststelling van het recht op het pensioen, verminderd overeenkomstig de hierna vermelde tabel :

Ingangsdatum van het pensioen	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van 2 jaar of minder	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van meer dan 2 jaar en minder dan 4 jaar	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van 4 jaar of meer
van 01.01.2016 tot 31.12.2016	4 maanden	5 maanden	6 maanden
van 01.01.2017 tot 31.12.2017	8 maanden	10 maanden	12 maanden
van 01.01.2018 tot 31.12.2018	12 maanden	15 maanden	18 maanden
van 01.01.2019 tot 31.12.2019	16 maanden	20 maanden	24 maanden
van 01.01.2020 tot 31.12.2020	20 maanden	25 maanden	30 maanden
van 01.01.2021 tot 31.12.2021	24 maanden	30 maanden	36 maanden
van 01.01.2022 tot 31.12.2022	-	35 maanden	42 maanden
van 01.01.2023 tot 31.12.2023	-	36 maanden	48 maanden
van 01.01.2024 tot 31.12.2024	-	-	54 maanden
van 01.01.2025 tot 31.12.2025	-	-	60 maanden
van 01.01.2026 tot 31.12.2026	-	-	66 maanden
van 01.01.2027 tot 31.12.2027	-	-	72 maanden

van 01.01.2028 tot 31.12.2028	-	-	78 maanden
van 01.01.2029 tot 31.12.2029	-	-	84 maanden

Voor de personen die op 31 december van een bepaald kalenderjaar de voorwaarden vervullen om een rustpensioen te kunnen genieten, is de vermindering gelijk aan de duur van de vermindering die van toepassing is op de pensioenen die ingaan op 1 januari van hetzelfde kalenderjaar, ongeacht de latere werkelijke datum van oppensioenstelling van deze personen. '.

Art. 3. In dezelfde wet wordt een artikel *36ter* ingevoegd, luidende :

' Artikel *36ter*. Voor de bepaling van het recht op het pensioen, zijn de artikelen 33 en *34bis* niet meer van toepassing op de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030. '.

Onderafdeling 2. - Wijzigingen van de wet van 16 juni 1970 betreffende de bonificaties wegens diploma's inzake pensioenen van leden van het onderwijs

Art. 4. In de wet van 16 juni 1970 betreffende de bonificaties wegens diploma's inzake pensioenen van leden van het onderwijs, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 5 mei 2014, wordt een artikel *5bis* ingevoegd, luidende :

' Artikel *5bis*. De duur voortvloeiend uit de toepassing van de artikelen 2, 3 en 4, § 1 wordt, voor de vaststelling van het recht op het pensioen, verminderd overeenkomstig de hierna vermelde tabel :

Ingangsdatum van het pensioen	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van 2 jaar of minder	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van meer dan 2 jaar en minder dan 4 jaar	Duur van de vermindering voor een diploma met een studieduur van 4 jaar of meer
van 01.01.2016 tot 31.12.2016	4 maanden	5 maanden	6 maanden
van 01.01.2017 tot 31.12.2017	8 maanden	10 maanden	12 maanden
van 01.01.2018 tot 31.12.2018	12 maanden	15 maanden	18 maanden
van 01.01.2019 tot 31.12.2019	16 maanden	20 maanden	24 maanden
van 01.01.2020 tot 31.12.2020	20 maanden	25 maanden	30 maanden
van 01.01.2021 tot 31.12.2021	24 maanden	30 maanden	36 maanden
van 01.01.2022 tot 31.12.2022	-	35 maanden	42 maanden

van 01.01.2023 tot 31.12.2023	-	36 maanden	48 maanden
van 01.01.2024 tot 31.12.2024	-	-	54 maanden
van 01.01.2025 tot 31.12.2025	-	-	60 maanden
van 01.01.2026 tot 31.12.2026	-	-	66 maanden
van 01.01.2027 tot 31.12.2027	-	-	72 maanden
van 01.01.2028 tot 31.12.2028	-	-	78 maanden
van 01.01.2029 tot 31.12.2029	-	-	84 maanden

Voor de personen die op 31 december van een bepaald kalenderjaar de voorwaarden vervullen om een rustpensioen te kunnen genieten, is de vermindering gelijk aan de duur van de vermindering die van toepassing is op de pensioenen die ingaan op 1 januari van hetzelfde kalenderjaar, ongeacht de latere werkelijke datum van oppensioenstelling van deze personen. '.

Art. 5. In dezelfde wet wordt een artikel *5ter* ingevoegd, luidende :

‘ Artikel *5ter*. Voor de bepaling van het recht op het pensioen zijn de artikelen 2 en *2bis* niet meer van toepassing op de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030. ’.

Onderafdeling 3. - Studieperiodes en ermee gelijkgestelde periodes

Art. 6. De artikelen *36bis* en *36ter* van de wet van 9 juli 1969 tot wijziging en aanvulling van de wetgeving betreffende de rust- en overlevingspensioenen van het personeel van de openbare sector, zijn van toepassing op elke studieperiode of ermee gelijkgestelde periode die in aanmerking wordt genomen voor de bepaling van het recht op een pensioen bedoeld in artikel 38 van de wet van 5 augustus 1978 houdende economische en budgettaire hervormingen of artikel 80 van de wet van 3 februari 2003 houdende diverse wijzigingen aan de wetgeving betreffende de pensioenen van de openbare sector.

Onderafdeling 4. – Inwerkingtreding – Overgangsbepalingen

Art. 7. Deze afdeling treedt in werking op 1 januari 2016 ».

B.1.2. Krachtens de artikelen 33, 34, *34quater* en 35, § 1, van de wet van 9 juli 1969 waarnaar in het bestreden artikel 2 van de wet van 28 april 2015 wordt verwezen, werd bij het bepalen van de inachtneming van de loopbaanvoorwaarden voor de mogelijkheid van een vervroegd rustpensioen en het bedrag van het pensioen ten laste van de Schatkist een tijdsbonificatie (hierna : diplomabonificatie) toegekend, gelijk aan de minimale duur van het

aantal jaren hogere studies, gelijk aan of hoger dan twee jaar, die nodig waren om het diploma te behalen waarvan het bezit een vereiste was voor de toetreding tot het openbaar ambt.

B.1.3. Krachtens de artikelen 2, 3 en 4, § 1, van de wet van 16 juni 1970 betreffende de bonificaties wegens diploma's inzake pensioenen van leden van het onderwijs, waarnaar in het bestreden artikel 4 van de wet van 28 april 2015 wordt verwezen, werd voor de leden van het personeel van het door de overheid ingerichte of gesubsidieerde onderwijs en van het vrije gesubsidieerde onderwijs die een pensioen ten laste van de Schatkist genieten een soortgelijke diplomabonificatie in aanmerking genomen.

B.2.1. De diplomabonificatie werd voor de personeelsleden van de openbare sector ingevoerd bij de wet van 9 juli 1969 tot wijziging en aanvulling van de wetgeving betreffende de rust- en overlevingspensioenen van het personeel van de openbare sector.

In de memorie van toelichting van die wet is vermeld :

« 4. Bonificaties voor studies.

Luidens artikel 8 van de algemene wet van 21 juli 1844, worden de rustpensioenen uitbetaald naar rato, voor elk jaar dienst, van 1/60 van de gemiddelde wedde verbonden aan de laatste vijf jaren van de loopbaan, wanneer het gaat om sedentaire diensten, en van 1/50 van dat zelfde gemiddelde indien het diensten betreft die 'actieve' diensten [worden] genoemd.

Bovendien mag geen enkel pensioen de 3/4 overschrijden van de wedde die tot grondslag van zijn vereffening heeft gediend.

Om een volledig pensioen te kunnen genieten, zijn 45 jaren sedentaire dienst vereist, loopbaan die slechts kan volbracht worden indien de betrokkene uiterlijk op de leeftijd van 20 jaar in dienst is getreden.

De ambtenaren-universitair en of gediplomeerden van het hoger onderwijs kunnen, uit hoofde van hun studies, op die leeftijd niet in dienst treden en het is voor hen in het algemeen onmogelijk een volledig pensioen te bekomen op de leeftijd van 65 jaar.

Ten einde het nadeel dat hun laattijdige indiensttreding bij de Staat hun berokkent, te voorkomen, wordt voorgesteld de normale duur van de studies te valoriseren voor de personeelsleden die houder zijn van een diploma van ten minste 3 jaar postsecundaire studiën, voor zover dit diploma vereist werd bij de aanwerving. De lopende pensioenen zullen op die grond worden herzien » (*Parl. St.*, Kamer, 1968-1969, nr. 368/1, pp. 4-5, en *ibid.*, (verslag) nr. 368/2, pp. 5-6).

B.2.2. De diplomabonificatie werd voor de personeelsleden van het onderwijs geregeld bij de wet van 16 juni 1970 betreffende de bonificaties wegens diploma's inzake pensioenen van leden van het onderwijs.

In de memorie van toelichting van die wet is vermeld :

« De wet van 8 april 1884 heeft aan het bezit van sommige diploma's een bonificatie van diensttijd verbonden die in de vereffening der rustpensioenen van de leden van het onderwijzend personeel in aanmerking wordt genomen.

Deze wet, die slechts éénmaal werd aangevuld, t.w. in 1912, beantwoordt niet meer aan de huidige noodwendigheden zoals de opstellers van verscheidene wetsvoorstellen bestemd om haar aan te vullen of te vervangen, terecht hebben onderstreept.

Inderdaad, zij bevat een beperkende opsomming van de diploma's die aanleiding geven tot bonificatie, in welke opsomming vanzelfsprekend de bekwaamheidsbewijzen niet voorkomen die na 1912 zijn ingesteld evenmin als sommige diploma's die reeds bestonden maar die slechts op een latere datum werden aangenomen voor het uitoefenen van een ambt in het onderwijs.

Bovendien beperkt de administratieve rechtspraak die op de voorbereidende werkzaamheden van de wet van 1884 is gesteund, de toekenning van de bonificatie tot de gevallen waarin het diploma bij een organieke wet betreffende het onderwijs werd vereist om het uitgeoefende ambt te vervullen.

Het niet vervullen van deze voorwaarde sluit elke bonificatie uit voor de gerechtigden op een rustpensioen die een ambt hebben uitgeoefend waarvoor het diploma bij een reglementaire bepaling was vereist (koninklijk besluit, provinciaal raadsbesluit, beslissing van de gemeenteraad) of niet was vereist.

In dit geval bevinden zich inzonderheid al de gepensioneerden van het officieel en vrij technisch onderwijs, van kunstonderwijs, evenals degenen die krachtens het schoolpact een pensioenstelsel genieten dat verwijst naar dat van de leden van het personeel van de vrije inrichtingen voor technisch onderwijs. Het zou weliswaar mogelijk zijn geweest de bepalingen van de wet van 1884 aan te vullen en er het toepassingsgebied van uit te breiden tot de categorieën van leden van het onderwijs die tot op heden uitgesloten waren, maar de Regering is van oordeel dat het, met het oog op uniformering en rationalisering, wenselijk was het geheel van de bepalingen met betrekking tot de bonificaties wegens diploma's in de pensioenen van het onderwijzend personeel om te werken en bij het opstellen van de nieuwe regels rekening te houden met de principes die ten grondslag liggen aan de maatregelen welke onlangs door de wetgever inzake bonificatie wegens diploma's in de pensioenen van het Rijkspersoneel zijn goedgekeurd.

De bepalingen van het ontwerp dat U wordt voorgelegd, stemmen opvallend overeen met die van hoofdstuk VI van de wet van 9 juli 1969 waarvan slechts wordt afgeweken wanneer bijzondere omstandigheden eigen aan de toestand van het onderwijzend personeel, andere

regels dan die toepasselijk op de ambtenaren, rechtvaardigen » (*Parl. St.*, Senaat, 1969-1970, nr. 231/1, pp 1-2).

B.3.1. De artikelen 3 en 5 van de wet van 28 april 2015 schrappen, voor de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030, de diplomabonificatie die wordt toegekend voor de studieperiodes alsook voor de daarmee gelijkgestelde periodes ten aanzien van de vastbenoemde personeelsleden van de overheidssector alsmede ten aanzien van de personeelsleden van het onderwijs.

Daarenboven wordt bij de artikelen 2 en 4 van dezelfde wet een overgangsregeling ingesteld teneinde voor de betrokken personeelsleden de diplomabonificatie geleidelijk af te bouwen naar gelang van de ingangsdatum van het pensioen en naar gelang van het aantal studie jaren die vereist zijn voor het diploma waarvan zij houder zijn.

B.3.2. In de memorie van toelichting van de bestreden wet is vermeld :

« Punt 2.3 van het regeerakkoord voorziet aanpassingen aan de wetgeving van het ambtenarenpensioen.

Eén van de doelstellingen beoogd door de hervorming is om binnen de verschillende pensioenstelsels de loopbaanvoorwaarden voor het genot van het recht op het vervroegd rustpensioen eenvormig te maken.

Voor de overheidssector bestaat deze eenvormigheid er met name in, om voor de bepaling van het recht op pensioen, de in aanmerkingneming van de diplomabonificatie op te heffen.

Er dient verduidelijkt te worden dat deze maatregel helemaal geen betrekking heeft op de pensioenberekening.

De opheffing zal gerealiseerd zijn voor de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030. Deze opheffing zal eveneens slaan op de bonificatie met betrekking tot de stages die toelieten de officiële goedkeuring in de hoedanigheid van geneesheer-specialist te bekomen.

Een overgangsregeling wordt voorzien voor de pensioenen die ingaan tussen 1 januari 2016 en 31 december 2029.

De overgangsregeling bestaat uit een progressieve vermindering van hetzij 4 maanden, hetzij 5 maanden of hetzij 6 maanden per kalenderjaar naargelang de studieduur van het diploma respectievelijk hetzij 2 jaar of minder, hetzij meer dan 2 jaar en minder dan 4 jaar, hetzij 4 jaar en meer belooft. De eerste vermindering wordt toegepast op de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2016. De verminderingen worden vervolgens elke 1ste januari van de volgende jaren vermeerderd met hetzij 4, 5 of 6 maanden naargelang de hiervoor vermelde

studieduur van het diploma. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat gezien een diploma met een studieduur van 3 jaar 36 maanden vertegenwoordigt, en 36 niet deelbaar is door 5, de vermindering in het kalenderjaar 2023 voor dergelijk diploma 1 maand belooft en niet 5 maanden. De verminderingen worden uitgedrukt onder de vorm van een tabel in functie van de ingangsdatum van het pensioen enerzijds en in functie van de studieduur verbonden aan het diploma anderzijds » (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/001, pp. 4-5).

In de toelichting bij artikel 8 van het ontwerp wordt erop gewezen dat het ingevolge de voorgestelde bepalingen « kan gebeuren dat [...] sommige personen de voorwaarden inzake loopbaanduur niet meer vervullen om te kunnen genieten van een vervroegd rustpensioen of deze oppensioenstelling moeten uitstellen » (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/001, p. 7).

B.3.3. Punt 2.3 van het regeerakkoord van 9 oktober 2014, waarnaar in de memorie van toelichting van de bestreden wet wordt verwezen, maakt deel uit van een tweede hoofdstuk onder het opschrift « Pensioenhervorming », waarin onder meer is vermeld :

« De inspanningen dienen te worden aangevuld met structurele hervormingen die voldoende bijdragen tot de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn, inzonderheid via een hervorming van de pensioenen uitgevoerd met het rapport van de expertengroep voor de hervorming van de pensioenen 2020-2040 als wetenschappelijke basis, evenals een loopbaanhervorming. Deze hervormingen zullen in werking treden tussen nu en 2030.

De vergrijzing, ontgroening en verzilvering stellen het vertrouwen van de burgers in de houdbaarheid van het pensioenstelsel op de proef. Er is nood aan een nieuw sociaal contract over de leeftijdscohortes heen, het toonbeeld van een sterke intergenerationele solidariteit. De regering zal daarom een nieuwe pensioenhervorming uitwerken, op basis van de tien principes uit het rapport van de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040 en hierover intensief overleg plegen met de sociale partners. Om de financiële en sociale duurzaamheid van het pensioensysteem te verzekeren, zal de regering deze tien principes vertalen in tien werkerreinen. De regering zal tijdens deze legislatuur de omschakeling naar een puntensysteem voor de pensioenberekening uitwerken. Hervormingen zullen steeds hand in hand gaan met voldoende lange overgangperiodes.

De regering zal, in overleg met en na advies van de sociale partners, enerzijds noodzakelijke structurele hervormingen en anderzijds specifieke maatregelen nemen om langer werken mogelijk te maken.

[...]

In 2015 en 2016 wordt het reeds voorziene groeitraject voor leeftijds- en loopbaanvoorwaarden voor het vervroegd pensioen behouden. Vervolgens stijgt de loopbaanvoorwaarde naar 41 jaar in 2017 en 42 jaar in 2019. De leeftijd waarop men het

vervroegd pensioen [kan nemen] wordt opgetrokken naar 62,5 jaar in 2017 en naar 63 jaar in 2018.

[...]

2.3. Specifieke aanpassingen aan de wetgeving van het ambtenarenpensioen

De Pensioencommissie stelt : ‘ De voorwaarden die gesteld worden m.b.t. de lengte van de loopbaan opdat men toegang zou hebben tot het pensioen moeten een eenvormige invulling krijgen over de verschillende stelsels; verschillen inzake de vereiste loopbaan of inzake de leeftijd die toegang geeft tot pensioen, moeten op een objectieve basis kunnen gerechtvaardigd worden. ’

De Pensioencommissie stelt tevens : ‘ De berekening van het pensioen moet gebaseerd zijn op het arbeidsinkomen van de hele loopbaan, niet enkel op het einde van de loopbaan. ’

De regering zal daarom in nauw overleg met de sociale partners van de publieke sector pensioenhervormingen tot stand brengen die een harmonisering met de wetgeving van de stelsels van de privé-sector beogen.

Via dit overleg zal bepaald worden vanaf wanneer in beide systemen op dezelfde wijze pensioenrechten opgebouwd worden. In elk geval zijn de in het ambtenarenstelsel opgebouwde pensioenrechten verworven.

De volgende aspecten van het ambtenarenpensioen zullen het voorwerp uitmaken van onderhandeling met de sociale partners van de publieke sector :

- De mate waarin een uitfasering met 6 maanden per kalenderjaar van de diplomabonificatie vanaf 2015 mogelijk is voor de loopbaanvoorwaarde voor het vervroegd pensioen.

Het Nationale Pensioencomité zal de uitfasering van de diplomabonificatie voor de berekening van het pensioenbedrag door een regularisatie van de studieperiodes via een persoonlijke bijdrage onderzoeken.

- De loopbaanduur voor de berekening van een volledig pensioen bij voordelige tantièmes. Als deze maatregel wordt genomen zullen pensioenrechten die opgebouwd zijn ingevolge voordelige tantièmes behouden blijven. In de loop van deze legislatuur zal een maatregel worden genomen zodat alle pensioenrechten opgebouwd worden, zowel voor de berekening als voor de toegang tot het vervroegd pensioen, aan tantième 1/60e uitgezonderd bij zware beroepen in de publieke sector (zie 2.4.) » (http://premier.be/sites/default/files/articles/Accord_de_Gouvernement_-_Regeerakkoord.pdf, pp. 28-30 en 33-35).

B.3.4. In de Commissie voor de Sociale Zaken van de Kamer van volksvertegenwoordigers verklaarde de minister van Pensioenen :

« 1. Diplomabonificatie voor de opening van het recht op pensioen

Het mee in rekening brengen van de diplomabonificatie bij de berekening van de loopbaanvoorwaarde in het kader van het vervroegd pensioen bestaat enkel in het pensioenstelsel voor ambtenaren. Deze regel wordt niet toegepast bij werknemers en zelfstandigen.

Met het oog op een geleidelijke harmonisering van de loopbaanvoorwaarden tussen de verschillende stelsels, die toelaten om met vervroegd pensioen te kunnen vertrekken, wordt in een geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie voorzien vanaf 1 januari 2016. Deze diplomabonificatie zal volledig verdwenen zijn op 31 december 2029.

Het dient te worden beklemtoond dat de afschaffing van deze diplomabonificatie enkel betrekking heeft op de loopbaanvoorwaarde om met vervroegd pensioen te kunnen vertrekken. Zij heeft geenszins een impact op de pensioenberekening.

De geleidelijke afschaffing per 1 januari 2016 en dus niet vanaf 1 januari 2015, zoals vooropgesteld in het regeerakkoord, wordt verklaard door het feit dat de pensioenaanvraag een jaar voor de effectieve pensionering kan worden ingediend.

Het sociaal overleg heeft ertoe geleid dat de volgende wijzigingen werden aangebracht :

a. *Het tempo waarin de pensioenbonificatie wordt afgeschaft*

De geleidelijke afschaffing van de bonificatie met 6 maanden per jaar wordt vervangen door een geleidelijke afschaffing op basis van het aantal studie jaren :

- 4 maanden per jaar voor diploma's met een studieduur van 2 jaar;
- 5 maanden per jaar voor diploma's met een studieduur van meer dan 2 jaar en minder dan 4 jaar;
- 6 maanden per jaar voor diploma's met een studieduur van 4 jaar en meer » (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/003, pp. 3-4).

In de Commissie voor de Sociale Zaken verklaarde de minister van Pensioenen voorts dat

« de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie tegen 2029 een besparing van 240 miljoen euro zal opleveren op voorwaarde dat ook effectief langer wordt gewerkt.

Wat de loopbaan en het pensioenbedrag betreft, heeft de diplomabonificatie enkel betrekking op de loopbaanvoorwaarden. De afschaffing staat los van de pensioenberekening. Van een vermindering van de pensioenuitkering is nooit sprake geweest. Het tegendeel is waar : wie op een bepaald ogenblik geen volledige loopbaan kan voorleggen en langer gaat werken, zal een hoger pensioen genieten » (*ibid.*, p. 19, en, in dezelfde zin, *ibid.*, DOC 54-0922/006, p. 25).

B.3.5. Zoals de Ministerraad doet opmerken - en ook blijkt uit het in B.3.3 geciteerde regeerakkoord van 9 oktober 2014 - is de afbouw van de diplomabonificatie geïnspireerd op

de voorstellen van de « Commissie Pensioenhervorming 2020-2040 », die in haar rapport van juni 2014 stelde :

« 15. Convergentie binnen de wettelijke pensioenregelingen en hervormingen van de ambtenarenpensioenen en de zelfstandigenpensioenen

15.1. Convergentie tussen de ambtenarenpensioenen en de pensioenen van de werknemers en de overheidscontractanten

De Commissie opteert – om diverse redenen – niet voor het uniformiseren van de wettelijke pensioenregelingen, maar voor een convergentie tussen de repartitiestelsels van de werknemers en de ambtenaren op de hieronder aangegeven punten.

a) Een gelijklopende invulling van de notie *loopbaanvoorwaarden voor de toegang tot het pensioenrecht*. Sedert de pensioenhervorming Di Rupo I gelden in theorie dezelfde leeftijds- en loopbaanvoorwaarden om vervroegd met pensioen te gaan. In de praktijk kunnen de meeste ambtenaren echter sneller aan die loopbaaneisen voldoen omwille van de toepassing van de diplomabonificaties en van een verhogingscoëfficiënt voor wie een preferentieel tantième geniet. Op termijn zullen de loopbaanvoorwaarden in het overheidspensioenstelsel op dezelfde wijze worden ingevuld zoals voor de werknemers;

b) In het verlengde van het voorgaande punt a), een identieke behandeling van *studieperiodes* in alle wettelijke pensioenstelsels, niet alleen voor de loopbaanvoorwaarden, maar ook voor de pensioenberekening. Studieperiodes zullen in geen enkel wettelijk pensioenstelsel nog meetellen. Dit impliceert de (geleidelijke) afschaffing van de diplomabonificatie in het ambtenarenpensioenstelsel en de simultane afschaffing van de mogelijkheid tot regularisatie van de studie jaren in de wettelijke pensioenstelsels voor de werknemers en de zelfstandigen;

[...]

15.2.2. Toegang tot het recht op een rustpensioen

Hieronder beperken wij ons tot een toelichting bij de hervormingsvoorstellen die specifiek betrekking hebben op een convergentie tussen het werknemersstelsel en het ambtenarenstelsel, uitgaande van de voorwaarden die – bij ongewijzigd beleid – *anno* 2016 (zullen) gelden voor de toegang tot het (vervroegd) rustpensioen.

Met de pensioenhervorming Di Rupo I lijkt het alsof in de drie wettelijke pensioenstelsels identieke loopbaaneisen van kracht zijn voor de toegang tot het (vervroegd) rustpensioen. Dit is correct in theorie, maar in de praktijk tekenen er zich divergenties af tussen de werknemers- en de ambtenarenregeling omwille van de verschillende invulling van de *vereiste loopbaanvoorwaarden*. In de overheidspensioenregeling worden immers ook de tijdsbonificaties wegens diploma meegenomen voor het beoordelen van de loopbaaneis, wat niet het geval is voor de eventueel geregulariseerde studie jaren in het werknemerspensioenstelsel. Bovendien wordt voor de ambtenaren die een preferentieel tantième genieten, een verhogingscoëfficiënt toegepast. Dit komt erop neer dat het aantal

pensioenjaren met een bepaalde factor wordt vermenigvuldigd waardoor sneller aan de loopbaanvoorwaarde is voldaan. Die verhogingscoëfficiënt vermindert weliswaar in de loop der tijden, maar zonder verdere ingrepen zal deze na afloop van de overgangperiode in 2022 nog steeds 1,05 bedragen voor al wie kan bogen op een gunstiger tantième.

De Commissie stelt voor om zowel de diplomabonificaties als de verhogingscoëfficiënt in de toekomst volgens een nog nader uit te werken afbouwscenario te werken bij de vaststelling van het vereiste aantal loopbaanjaren voor de toegang tot het pensioenrecht. Er zijn immers geen objectieve redenen aan te voeren waarom ambtenaren en werknemers op dit punt op een uiteenlopende wijze zouden worden bejegend » (Commissie Pensioenhervorming 2020-2040, « Een sterk en betrouwbaar sociaal contract. Voorstellen van de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040 voor een structurele hervorming van de pensioenstelsels », pp. 115 en 118 - www.pensioen2040.belgie.be).

Ten gronde

Wat de algemene grieven tegen de bestreden regeling betreft

B.4. De verzoekende partij in de zaak nr. 6261 is vastbenoemd ambtenaar bij de Vlaamse overheid en vordert de vernietiging van de artikelen 2, 3 en 6 van de wet van 28 april 2015, die betrekking hebben op de personeelsleden van de overheidssector.

B.5. Het eerste middel is afgeleid uit de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet.

B.6. In het eerste onderdeel van het eerste middel betoogt de verzoekende partij dat het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie wordt geschonden doordat het afschaffen van de diplomabonificatie leidt tot een identieke behandeling van vastbenoemde ambtenaren uit de overheidssector en contractuele werknemers uit de privésector, terwijl het volgens haar gaat om duidelijk onderscheiden categorieën van personen, die zowel geldelijk als op andere vlakken aan wezenlijk verschillende regelingen zijn onderworpen, zodat beide categorieën verschillend zouden moeten worden behandeld.

B.7. Zoals uit de in B.3 aangehaalde parlementaire voorbereiding blijkt, beogen de bestreden maatregelen de geleidelijke afschaffing van de inaanmerkingneming van de studieperiodes en de ermee gelijkgestelde periodes bij de duur van de loopbaan die wordt

vereist om het recht op een rustpensioen te verkrijgen. Zij hebben geen betrekking op de berekening van het bedrag van het pensioen.

B.8. Het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie sluit niet uit dat een verschil in behandeling tussen bepaalde categorieën van personen wordt ingesteld, voor zover dat verschil op een objectief criterium berust en het redelijk verantwoord is. Dat beginsel verzet er zich overigens tegen dat categorieën van personen, die zich ten aanzien van de bestreden maatregel in wezenlijk verschillende situaties bevinden, op identieke wijze worden behandeld, zonder dat daarvoor een redelijke verantwoording bestaat.

Het bestaan van een dergelijke verantwoording moet worden beoordeeld rekening houdend met het doel en de gevolgen van de betwiste maatregel en met de aard van de ter zake geldende beginselen; het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie is geschonden wanneer vaststaat dat geen redelijk verband van evenredigheid bestaat tussen de aangewende middelen en het beoogde doel.

B.9. Het komt de wetgever toe te oordelen in hoeverre het opportuun is maatregelen te nemen met het oog op besparingen inzake rust- en overlevingspensioenen. Hij beschikt in dat opzicht over een des te ruimere beoordelingsbevoegdheid wanneer de betrokken regeling het voorwerp heeft uitgemaakt van sociaal overleg (zie het Protocol nr. 197/1 van 30 januari 2015 van het Gemeenschappelijk Comité voor alle overheidsdiensten, *Parl. St.*, Kamer, DOC 54-0922/003, bijlage, pp. 40-47 en 48-55).

Hoewel het sociaal overleg in het voormeld Comité A niet tot een akkoord heeft geleid, heeft het sociaal overleg toch sommige wijzigingen tot gevolg gehad, zoals : de vervanging van de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie met zes maanden per jaar door een geleidelijke afschaffing op basis van het aantal studiejaren (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/003, p. 4, reeds vermeld in B.3.4); de inwerkingtreding vanaf 1 januari 2016 in plaats van 2015 (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/006, p. 12); de overgangsmaatregelen inzake de beschikbaarheid in artikel 8 van de bestreden wet, dat de situaties vermeldt waarin de bestreden regeling niet van toepassing is (zie het voormelde Protocol, pp. 45 en 53).

Aangezien de betrokken pensioenen met overheidsfondsen worden gefinancierd, moet de last die op de Staat weegt, kunnen worden gewijzigd wanneer de sanering van de openbare financiën of het tekort in de sociale zekerheid zulks vereisen.

B.10. De wetgever heeft met de wet van 9 juli 1969 er rekening mee gehouden dat kandidaten voor een openbaar ambt voor wie het bezit van een diploma bij wet of reglement verplicht wordt gesteld, een aantal jaren hoger onderwijs hebben moeten volgen om voor dat ambt in aanmerking te komen, derwijze dat de beroepsloopbaan van die categorie van personen zich noodzakelijkerwijs anders aftekent doordat zij slechts na die studies hun loopbaan heeft kunnen aanvatten.

De diplomabonificatie voor die personeelsleden van het openbaar ambt beoogde rekening te houden met die situatie.

B.11. Zoals blijkt uit de in B.3 vermelde parlementaire voorbereiding, wenste de wetgever met de bestreden bepalingen een nieuwe stap te zetten in de harmonisering van de pensioenregelingen van de werknemers uit de privésector en uit de overheidssector, in het bijzonder wat betreft de voorwaarden inzake loopbaanduur. Een systeem van kosteloze en automatische tijdsbonificatie voor studiejaren bestaat immers niet ten voordele van de personen die bij arbeidsovereenkomst in dienst zijn genomen.

B.12. Zoals ook blijkt uit dezelfde parlementaire voorbereiding, past de bestreden regeling in het kader van de structurele hervormingen van de pensioenen die zijn bedoeld om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn te verzekeren, door rekening te houden met de budgettaire kosten van de vergrijzing.

B.13.1. In het kader van die hervormingen zijn reeds verscheidene bepalingen aangenomen met het oog op « de sanering van de overheidsfinanciën » en teneinde « de welvaart in stand te houden » (*Parl. St.*, Kamer, 2011-2012, DOC 53-1952/003, p. 17). Volgens de bevoegde minister zijn de aangenomen maatregelen « noodzakelijk om ervoor te zorgen dat men de pensioenen kan blijven uitbetalen », waarbij het idee achter de maatregelen is dat « men de mensen moet overtuigen om langer te werken » (*Parl. St.*, Kamer, 2011-2012, DOC 53-1952/011, p. 20).

B.13.2. Dezelfde ligitieme doelstellingen liggen ook aan de bestreden regeling ten grondslag, zoals hierboven in B.12 reeds is vermeld en zoals ook blijkt uit de verklaring van de bevoegde minister dat « [men] uiteraard [...] langer [zal] moeten werken, maar dat is ook het doel dat de regering met de pensioenhervorming nastreeft » (*Parl. St.*, Kamer, 2014-2015, DOC 54-0922/006, p. 9).

B.14. Het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie verzet zich niet ertegen dat de wetgever terugkomt op zijn oorspronkelijke doelstellingen om er andere na te streven. In het algemeen trouwens moet de overheid haar beleid kunnen aanpassen aan de wisselende vereisten van het algemeen belang.

B.15.1. Gelet op de demografische evolutie waarmee de wetgever rekening heeft willen houden, vormt de gelijkheid van behandeling met de regeling die van toepassing is op de contractuele werknemers, die hij heeft willen verwezenlijken door de burgers ertoe aan te zetten langer te werken, een relevante maatregel.

B.15.2. Hoewel er verschillen blijven bestaan tussen de pensioenstelsels die van toepassing zijn op de statutaire personeelsleden van de overheidssector, enerzijds, en op de werknemers en de contractuele personeelsleden van de overheid, anderzijds, kunnen die op zich niet verantwoorden dat de voorwaarden inzake leeftijd en loopbaanduur ten aanzien van die categorieën van werknemers niet kunnen worden geharmoniseerd wat de mogelijkheid om met rustpensioen te gaan betreft.

Zoals is vermeld in B.3.5, was de Commissie Pensioenhervorming 2020-2040 van oordeel dat er thans geen objectieve redenen meer zijn om ambtenaren en werknemers verschillend te behandelen met betrekking tot de duur van hun loopbaan wat de diplomabonificatie betreft.

B.16. Het Hof dient echter nog te onderzoeken of de gevolgen van de opheffing van de diplomabonificatie voor de vastbenoemde personeelsleden van het openbaar ambt niet onevenredig zijn.

B.17.1. De volledige afschaffing van de diplomabonificatie zal gelden voor de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030 (artikel 3). In een overgangsregeling wordt

voorzien voor de pensioenen die ingaan tussen 1 januari 2016 en 31 december 2029 (artikel 2). Die overgangsregeling bestaat in een progressieve vermindering van de diplomabonificatie van 4, 5 of 6 maanden per kalenderjaar naargelang de studieduur van het diploma respectievelijk hetzij 2 jaar of minder, hetzij meer dan 2 jaar en minder dan 4 jaar, hetzij 4 jaar of meer bedraagt. De eerste vermindering wordt toegepast op de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2016. De verminderingen worden vervolgens elke eerste januari van de volgende jaren vermeerderd met 4, 5 of 6 maanden naar gelang van de hiervoor vermelde studieduur van het diploma.

B.17.2. Door de afschaffing van de diplomabonificatie te spreiden in de tijd, heeft de wetgever naar een evenwicht gezocht tussen, enerzijds, de noodzaak om de effectieve minimale loopbaanduur te verhogen en, anderzijds, de bekommernis om op niet al te bruske wijze afbreuk te doen aan de belangen en verwachtingen van de betrokken ambtenaren. Aldus zal wie dichterbij de pensioenleeftijd staat de diplomabonificatie meer kunnen genieten dan wie jonger is en dus meer tijd heeft om zich op de gewijzigde loopbaanduurvereisten voor te bereiden.

B.17.3. Artikel 46 van de wet 15 mei 1984 houdende maatregelen tot harmonisering in de pensioenregelingen voorziet voorts erin, in paragraaf 3/1 ervan, dat om te bepalen of het vereiste minimumaantal pensioenaanspraakverlenende dienstjaren wordt bereikt, een gunstiger tantième dan het tantième 1/60ste kan worden toegepast. Die gunstigere tantièmes kunnen, zoals blijkt uit de tabel vastgesteld in het vijfde lid van artikel 46, § 3/1, tot gevolg hebben dat het aantal dienstjaren die worden vereist om met vervroegd pensioen te kunnen gaan, sneller kan worden bereikt.

B.17.4. Ten slotte bepaalt artikel 8 van de wet van 28 april 2015 dat de bestreden regeling niet van toepassing is op bepaalde categorieën van personen die, op eigen aanvraag, op 1 januari 2015 - of ook nog vóór 2 september 2015 - zich bevonden - of ook nog zich konden bevinden - in een disponibiliteit voorafgaand aan de oppensioenstelling.

B.18. Gelet op het voorgaande, beperken de bestreden bepalingen de rechten van de betrokken ambtenaren niet op onevenredige wijze.

B.19. Het eerste onderdeel van het eerste middel in de zaak nr. 6261 is niet gegrond.

B.20.1. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 6283 en 6286 zijn leden van het onderwijzend personeel en vorderen de vernietiging van artikel 4 van de wet van 28 april 2015.

B.20.2. De verzoekende partijen in de zaken nrs. 6290 en 6297 zijn eveneens leden van het onderwijzend personeel en vorderen de vernietiging van de artikelen 4, 5 en 6 van dezelfde wet.

B.20.3. Alle partijen voeren onder meer de schending van de artikelen 10 en 11 van de Grondwet aan. Het Hof onderzoekt allereerst die grief in zoverre hij betrekking heeft op de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie voor de personeelsleden van het onderwijs.

B.21.1. Om de in B.2.2 vermelde redenen, die dezelfde zijn als degene die voor de ambtenaren in het algemeen in B.10 zijn vermeld, heeft de wetgever in de wet van 16 juni 1970 een diplomabonificatie voor de personeelsleden van het onderwijs ingesteld.

B.21.2. Naar analogie van de in B.17.1 uiteengezette regeling voor de ambtenaren in het algemeen in de artikelen 2 en 3 van de wet van 28 april 2015, zal ook voor de personeelsleden van het onderwijs de volledige afschaffing van de diplomabonificatie gelden voor de pensioenen die ingaan vanaf 1 januari 2030 (artikel 5) en wordt, voor de pensioenen die ingaan tussen 1 januari 2016 en 31 december 2029, voorzien in een overgangsregeling, die bestaat in een progressieve vermindering van de diplomabonificatie waarvan de duur afhangt van de studieduur van het diploma (artikel 4).

B.22. Om analoge redenen als degene die voor de ambtenaren in het algemeen in B.9 tot B.18 zijn vermeld, schenden de bestreden bepalingen, wat de in B.20.3 vermelde grief betreft, niet de rechten van de leden van het onderwijzend personeel.

In die mate zijn de middelen niet gegrond.

Wat de specifieke grieven tegen de bestreden regeling betreft

Het onderscheid tussen categorieën van ambtenaren en tussen categorieën van leden van het onderwijzend personeel

B.23. In het tweede onderdeel van het eerste middel in de zaak nr. 6261 voert de verzoekende partij aan dat de artikelen 2, 3 en 6 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie schenden doordat de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie de jongere ambtenaren benadeelt ten opzichte van de oudere ambtenaren, aangezien alleen de ambtenaren die vóór 1 januari 2030 op pensioen gaan, nog enige diplomabonificatie kunnen genieten. De ambtenaren die hun diplomabonificatie verliezen, zouden aldus ook ten onrechte op dezelfde wijze worden behandeld als de ambtenaren die geen universitaire studies hebben gevolgd, maar er toch in zijn geslaagd niveau A te bereiken; die categorie van personen heeft weliswaar nooit recht gehad op een diplomabonificatie, maar kon op de leeftijd van 18 jaar als ambtenaar beginnen te werken en heeft op die manier meer pensioenaanspraakverlenende jaren opgebouwd en kan daarom vroeger op pensioen gaan.

In het vierde middel in de zaak nr. 6279 betoogt de verzoekende partij, een burgerlijk ingenieur die werkzaam is in een autonome onderneming van publiek recht, dat de artikelen 2, 3, 6 en 7 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie schenden doordat zij een discriminatie zouden teweegbrengen tussen ambtenaren onderling, naargelang voor hun benoeming al dan niet een diploma vereist was; ambtenaren die op achttienjarige leeftijd als ambtenaar zijn beginnen te werken, zouden immers op de leeftijd van 61 jaar op vervroegd pensioen kunnen gaan met een anciënniteit van 43 jaar, terwijl een arts in de openbare sector, die minstens zeven jaar heeft gestudeerd, pas op pensioen zou kunnen gaan met een anciënniteit van 42 jaar op de leeftijd van 67 jaar.

In het eerste middel in de zaken nrs. 6289, 6291, 6292 en 6293 voeren de verzoekende partijen, ambtenaren die houder zijn van een universitair diploma (rechten, industrieel ingenieur en burgerlijk ingenieur-architect) of een hogeschooldiploma (boekhouden), aan dat de artikelen 2, 3 en 6 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie en artikel 23 van de Grondwet schenden, doordat zij sommige personeelsleden van de openbare sector een recht op vervroegd pensioen ontzeggen. In het eerste middel in de zaken nrs. 6290

en 6297 voeren de verzoekende partijen, die leden van het onderwijzend personeel zijn, dezelfde middelen aan tegen de artikelen 4, 5 en 6 van de bestreden wet.

In het tweede middel in de zaken nrs. 6289, 6291, 6292 en 6293 voeren de verzoekende partijen aan dat de artikelen 2, 3 en 6 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie en artikel 23 van de Grondwet, in samenhang gelezen met de richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep en met het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, schenden, doordat zij een discriminatie op grond van leeftijd zouden inhouden, aangezien zij het voordeel van het vervroegd pensioen ontnemen aan bepaalde leden van het overheidsperoneel, die pas op de leeftijd waarop ze het vereiste diploma hadden behaald, konden worden benoemd. In het tweede middel in de zaken nrs. 6290 en 6297 voeren de verzoekende partijen dezelfde middelen aan tegen de artikelen 4, 5 en 6 van de bestreden wet.

In het enige middel in de zaak nr. 6296 voert de verzoekende partij, een ambtenaar bij de FOD Financiën met een universitair diploma in de politieke en administratieve wetenschappen, aan dat de artikelen 2, 3 en 6 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie schenden doordat de studie jaren die nodig waren om de vereiste kennis te verwerven voor een rechtstreekse benoeming in niveau A bij de FOD Financiën niet meer worden meegerekend in de pensioenberekening, terwijl de ambtenaren zonder universitair diploma die op grond van interne examens naar niveau A zijn gepromoveerd, een groter aantal gewerkte jaren in rekening kunnen brengen.

B.24. De in B.23 vermelde grieven hebben in wezen betrekking op een verschil in behandeling op grond van leeftijd, aangezien wordt aangeklaagd dat ambtenaren die verder van hun pensioen staan, hun diplomabonificatie in grotere mate beperkt of zelfs afgeschaft zien, terwijl de invloed van de bestreden maatregel op ambtenaren die dicht bij hun pensioen staan, geringer is.

Door voor de ambtenaren die de diplomabonificatie genoten, de loopbaanvoorwaarden te verstrengen, beperken de bestreden bepalingen voor die categorie van ambtenaren de mogelijkheid om vervroegd met pensioen te gaan. Ambtenaren die nooit een diplomabonificatie hebben genoten, zoals degenen die door interne examens naar niveau A

zijn opgeklommen, worden niet geraakt door de bestreden bepalingen. Hierdoor worden de ambtenaren die hun diplomabonificatie ingeperkt of afgeschaft zien, benadeeld ten opzichte van leeftijdsgenoten die geen hogere studies hebben gevolgd en dus op jongere leeftijd als ambtenaar konden beginnen te werken.

B.25.1. Evenwel, indien een wettelijke pensioenregeling bepaalde categorieën van personen beoogt en andere categorieën niet, of indien eenzelfde regeling van toepassing wordt gemaakt op categorieën van personen die zich in een wezenlijk verschillende situatie bevinden, dient het Hof te onderzoeken of de bestreden bepalingen geen onevenredige gevolgen hebben ten aanzien van de situatie van de ene of de andere van die categorieën van personen.

B.25.2. Zoals in B.9 is vermeld, beschikt de wetgever over een ruime beoordelingsbevoegdheid om maatregelen te nemen met het oog op besparingen inzake rust- en overlevingspensioenen. Al dient de wetgever rekening te houden met de gerechtvaardigde verwachtingen van de ambtenaren, kunnen zij, mede gelet op de wet van de veranderlijkheid van de openbare dienst en op de budgettaire imperatieven, redelijkerwijze niet verwachten dat hun pensioenstatuut tussen de indiensttreding en de pensionering niet zal worden hervormd.

Zoals in B.17.2 is vermeld, beoogt de wetgever met de spreiding in de tijd van de afschaffing van de diplomabonificatie een evenwicht tussen, enerzijds, de noodzaak om de effectieve minimale loopbaanduur te verhogen en, anderzijds, de bekommernis om op niet al te bruuske wijze afbreuk te doen aan de belangen en verwachtingen van de betrokken ambtenaren.

B.25.3. Die doelstelling kan enkel worden bereikt mits een verschil in behandeling tussen categorieën van ambtenaren met een hoger diploma dat een vereiste was voor de toetreding tot het openbaar ambt, naar gelang van het voorziene tijdstip van hun pensionering. Het Hof kan een dergelijk onderscheid niet afkeuren zonder de wetgever te dwingen om pensioenhervormingen hetzij slechts toe te passen op ambtenaren die nog moeten worden aangeworven, hetzij onmiddellijk toe te passen op alle ambtenaren, ongeacht hun leeftijd. In het eerste geval zou de budgettaire doelstelling die met de bestreden hervorming wordt nagestreefd, in het gedrang komen. In het tweede geval zou op al te bruuske wijze afbreuk

worden gedaan aan de belangen en verwachtingen van de ambtenaren die kort bij hun vervroegd pensioen staan.

B.25.4. De bestreden overgangsregeling sluit overigens aan bij de in B.12 vermelde langetermijndoelstelling om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verzekeren, rekening houdend met de budgettaire kosten van de vergrijzing.

B.26. Het onderscheid tussen de ambtenaren die op grond van hun hogere diploma rechtstreeks in niveau A konden worden benoemd en de ambtenaren die daarvoor niet het vereiste diploma hadden, maar die door interne examens naar niveau A zijn kunnen opklimmen, vindt zijn oorsprong in het feit dat die laatste categorie van personen op jongere leeftijd als ambtenaar kon worden benoemd.

Tegenover het grotere aantal pensioenaanspraakverlenende dienstjaren die de laatste categorie van ambtenaren kan doen gelden, staat evenwel dat die personen gedurende een gedeelte van hun loopbaan in niveau B werden bezoldigd. Ook tijdens de procedure voor hun bevordering naar niveau A bleven zij in niveau B ingeschaald en werden zij dienovereenkomstig vergoed.

B.27. In zoverre de grieven zijn afgeleid uit de schending van de richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep en uit de schending van artikel 21 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie dient te worden opgemerkt dat uit de rechtspraak van het Hof van Justitie voortvloeit dat de lidstaten bij het vaststellen van maatregelen die binnen de werkingssfeer vallen van die richtlijn - welke het beginsel van niet-discriminatie op grond van leeftijd concretiseert op het vlak van arbeid en beroep - die richtlijn in acht dienen te nemen (zie in die zin arresten HvJ, 13 september 2011, *Prigge e.a.*, C-447/09, punt 48, en *Tyrolean Airways Tiroler Luftfahrt*, C-132/11, punt 22). Daaruit vloeit voort dat, zoals te dezen, in de verhouding tussen particulieren en de overheid van een lidstaat, enkel de richtlijn 2000/78/EG in de beschouwing moet worden betrokken (HvJ, 21 januari 2015, *Felber*, C-529/13, punt 17).

Artikel 6, lid 1, eerste alinea, van voormelde richtlijn preciseert dat de lidstaten kunnen bepalen dat een verschil in behandeling op grond van leeftijd geen discriminatie vormt indien

het in het kader van de nationale wetgeving objectief en redelijk wordt gerechtvaardigd door een legitiem doel – met inbegrip van legitieme doelstellingen van het beleid op het terrein van de werkgelegenheid, de arbeidsmarkt of de beroepsopleiding – en de middelen die zijn bestemd om dat doel te bereiken passend en noodzakelijk zijn. Het Hof van Justitie heeft herhaaldelijk geoordeeld dat wat betreft de vraag of het doel dat wordt nagestreefd met een ter beoordeling staande maatregel legitiem is, de lidstaten over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikken, niet alleen bij de beslissing welke van meerdere doelstellingen van sociaal beleid en werkgelegenheidsbeleid zij specifiek willen nastreven, maar ook bij het bepalen van de maatregelen waarmee die doelstelling kan worden verwezenlijkt (HvJ, 19 juni 2014, *Specht e.a.*, C-501/12–C-506/12, C-540/12 en C-541/12, punt 46 en de aldaar aangehaalde rechtspraak; HvJ, 21 januari 2015, *Felber*, C-529/13, punt 30).

De toetsing van de bestreden maatregelen aan de voormelde richtlijn leidt bijgevolg niet tot een andere conclusie.

B.28. Hetgeen in B.24 tot B.27 is vermeld, geldt *mutatis mutandis* eveneens voor de leden van het onderwijzend personeel.

B.29. Het tweede onderdeel van het eerste middel in de zaak nr. 6261, het vierde middel in de zaak nr. 6279, het eerste en het tweede middel in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292, 6293 en 6297 en het enige middel in de zaak nr. 6296 zijn niet gegrond.

De standstill-verplichting

B.30. In het tweede middel in de zaak nr. 6261, het tweede onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286, en het derde middel in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292, 6293 en 6297 voeren de verzoekende partijen aan dat de bestreden bepalingen artikel 23 van de Grondwet schenden, doordat de afschaffing van de diplomabonificatie het beschermingsniveau van de werknemers in de publieke en de onderwijssector aanzienlijk zou verminderen, zonder dat daarvoor een reden van algemeen belang bestaat.

B.31.1. Artikel 23 van de Grondwet bepaalt :

« Ieder heeft het recht een menswaardig leven te leiden.

Daartoe waarborgen de wet, het decreet of de in artikel 134 bedoelde regel, rekening houdend met de overeenkomstige plichten, de economische, sociale en culturele rechten, waarvan ze de voorwaarden voor de uitoefening bepalen.

Die rechten omvatten inzonderheid :

1° het recht op arbeid en op de vrije keuze van beroepsarbeid in het raam van een algemeen werkgelegenheidsbeleid dat onder meer gericht is op het waarborgen van een zo hoog en stabiel mogelijk werkgelegenheidspeil, het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning, alsmede het recht op informatie, overleg en collectief onderhandelen;

2° het recht op sociale zekerheid, bescherming van de gezondheid en sociale, geneeskundige en juridische bijstand;

[...] ».

B.31.2. Artikel 23 van de Grondwet bevat inzake het recht op billijke arbeidsvoorwaarden en een billijke beloning een *standstill*-verplichting die eraan in de weg staat dat de bevoegde wetgever het beschermingsniveau dat geboden wordt door de van toepassing zijnde wetgeving, in aanzienlijke mate vermindert zonder dat daarvoor redenen zijn die verband houden met het algemeen belang.

Hetzelfde geldt voor het recht op sociale zekerheid.

B.31.3. Artikel 23 van de Grondwet preciseert niet wat moet worden verstaan onder een « billijke beloning ». Het preciseert evenmin het niveau dat moet worden bereikt door de sociale uitkeringen die vallen onder het recht op sociale zekerheid. Het verplicht de bevoegde wetgever die twee rechten te waarborgen en de voorwaarden voor de uitoefening ervan te bepalen om eenieder in staat te stellen « een menswaardig leven te leiden ».

B.31.4. In de toelichting bij het voorstel tot herziening van de Grondwet dat heeft geleid tot de invoeging, in titel II ervan, van artikel 23 (destijds artikel 24*bis*) wordt het volgende uiteengezet, over het recht op een billijke beloning :

« Het recht op een billijke beloning vormt een essentieel bestanddeel van de economische doelstellingen t.o.v. de menselijke activiteit.

[...]

Deze beloning moet rekening houden met de fundamentele sociale, culturele en economische behoeften van de werknemers en hun familie. Naast deze fundamentele behoeften moet de beloning aan de werknemers de mogelijkheid bieden om zich in te schrijven in hogere en complexe bezigheden, zoals het onderwijs, culturele en sociale voordelen.

De billijke beloning wordt enerzijds vastgesteld door de gepresteerde arbeid en anderzijds door de levensbehoeften van de werknemer en van zijn familie » (*Parl. St.*, Senaat, B.Z. 1991-1992, nr. 100-2/3°, p. 16).

Wat het recht op sociale zekerheid betreft, wordt het volgende aangegeven :

« Het opnemen van dit grondrecht in onze fundamentele akte is de bekroning van honderd jaar sociale strijd en ligt in de lijn van het sturen naar welzijn en vooruitgang.

[...]

Volgens de voorgestelde tekst heeft een ieder die een beroepsactiviteit uitoefent recht op sociale zekerheid. [...] Het is belangrijk te benadrukken dat de uitoefening van dergelijk recht echter gekoppeld blijft aan de bijdrageplicht en dat het de overheid is die, samen met de betrokken erkende sociale gesprekspartners, de modaliteiten van de uitoefening van dergelijk recht bepaalt » (*ibid.*, p. 18).

B.32. Zonder dat dient te worden onderzocht of het uitstel van de mogelijkheid om vervroegd met pensioen te gaan, een aanzienlijke achteruitgang inhoudt, volstaat het vast te stellen dat die achteruitgang wordt gerechtvaardigd door redenen die verband houden met het algemeen belang.

De in B.11 vermelde doelstelling om de pensioenstelsels van de werknemers uit de privésector en uit de overheidssector te harmoniseren en de in B.12 vermelde doelstelling om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn te verzekeren, door rekening te houden met de budgettaire kosten van de vergrijzing, rechtvaardigen immers dat de overheid de minimale effectieve loopbaanduur verlengt en daarbij een maatregel neemt die niet alleen een structurele besparing oplevert, maar ook dat verschil tussen de beide pensioenstelsels wegwerkt.

B.33. Het tweede middel in de zaak nr. 6261, het tweede onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286, en het derde middel in de zaken nrs. 6289, 6290, 6291, 6292, 6293 en 6297 zijn niet gegrond.

De gelijkheid tussen mannen en vrouwen

B.34. In het eerste middel in de zaak nr. 6279 voert de verzoekende partij aan dat de artikelen 2, 3, 6 en 7 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie schenden doordat zij de bestaande discriminatie tussen mannen en vrouwen inzake de werkelijke duur van het pensioen nog versterken.

B.35. De bestreden bepalingen zijn in dezelfde mate van toepassing op mannen en op vrouwen. Noch de bestreden bepalingen, noch de hierdoor gewijzigde bepalingen maken een onderscheid tussen mannen en vrouwen inzake de wettelijke pensioenleeftijd, de voorwaarden waaronder een vervroegd pensioen mogelijk is, de berekeningswijze van het pensioen en de werking en de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie.

Het door de verzoekende partij aangeklaagde verschil in behandeling vloeit niet voort uit een beleidskeuze van de wetgever, maar uit het feitelijke gegeven dat vrouwen een hogere levensverwachting hebben dan mannen.

B.36. Het eerste middel in de zaak nr. 6279 is niet gegrond.

De duur van de studies

B.37. In het derde middel in de zaak nr. 6279 en het eerste onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6284 en 6285 voeren de verzoekende partijen aan dat de artikelen 2, 3, 6 en 7 van de bestreden wet het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie schenden, doordat zij een verschil in behandeling in het leven roepen tussen categorieën van ambtenaren die een hoger diploma nodig hadden om te kunnen toetreden tot het openbaar ambt, naar gelang van de duur van hun studies. In het eerste onderdeel van het enige middel in de zaken

nrs. 6283 en 6286 voeren de verzoekende partijen, leden van het onderwijzend personeel, een analoge grief aan tegen artikel 4 van de bestreden wet.

B.38. Uit het onderzoek van de algemene grieven tegen de bestreden wetgeving is gebleken dat de opheffing van de kosteloze en automatische tijdsbonificatie voor studiejaren de rechten van de betrokken personen niet op onevenredige wijze beperkt. Nu de wetgever, zonder daardoor het beginsel van gelijkheid en niet-discriminatie te schenden, de studiejaren buiten beschouwing mag laten bij de berekening van het aantal pensioenaanspraakverlenende dienstjaren, dient hij redelijkerwijze evenmin rekening te houden met de duur van die studiejaren.

B.39. Het derde middel in de zaak nr. 6279 en het eerste onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286 zijn niet gegrond.

Het eigendomsrecht

B.40. In het tweede middel in de zaak nr. 6279 voert de verzoekende partij aan dat de artikelen 2, 3, 6 en 7 van de bestreden wet artikel 16 van de Grondwet, in samenhang gelezen met artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, schenden, doordat zij het recht op een diplomabonificatie geheel of gedeeltelijk ontnemen aan de erin bedoelde categorieën van ambtenaren.

B.41. In de veronderstelling dat de bestreden bepalingen een inmenging vormen in het eigendomsrecht van de verzoekende partijen, brengen zij een billijk evenwicht tot stand tussen het algemeen belang dat de wet wil vrijwaren en de bescherming van het recht op het ongestoorde genot van eigendom gewaarborgd bij de in het middel aangehaalde verdragsbepaling, in samenhang gelezen met de in het middel aangevoerde grondwetsbepaling.

Bij het waarborgen van de pensioenrechten dient de wetgever rekening te houden met de gevolgen van zijn beleid voor de toekomstige generaties. Met de bestreden bepalingen streeft de wetgever, overeenkomstig artikel 7*bis* van de Grondwet, de doelstellingen na van een

duurzame ontwikkeling in haar sociale en economische aspecten, rekening houdend met de solidariteit tussen de generaties.

B.42. Het tweede middel in de zaak nr. 6279 is niet gegrond.

De verworven rechten inzake de sociale zekerheid

B.43. In het derde onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286 voeren de verzoekende partijen aan dat de artikelen 2 en 4 van de bestreden wet artikel 14 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens, artikel 1 van het Eerste Aanvullend Protocol bij dat Verdrag en artikel 12 van het Herziene Europees Sociaal Handvest schenden, doordat de afbouw van de diplomabonificatie niet berust op objectieve en pertinente criteria en terugkomt op toegekende socialezekerheidsrechten.

B.44. Noch artikel 142 van de Grondwet, noch de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof verlenen het Hof de bevoegdheid om wettelijke bepalingen te toetsen aan bepalingen van internationaal recht. Het Hof is derhalve niet bevoegd om de bestreden bepalingen rechtstreeks te toetsen aan de in het middel vermelde verdragsartikelen.

B.45. Het derde onderdeel van het enige middel in de zaken nrs. 6283, 6284, 6285 en 6286 is niet ontvankelijk.

Om die redenen,

het Hof

verwerpt de beroepen.

Aldus gewezen in het Nederlands, het Frans en het Duits, overeenkomstig artikel 65 van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, op 28 september 2017.

De griffier,

De voorzitter,

P.-Y. Dutilleux

E. De Groot